

МК
К23

Країна Аїгуль

Ілустації Карім

БІБЛІОТЕКА
СУЧASНОЇ
ДРАМАТУРГІЇ

МК
К23

БІБЛІОТЕКА СУЧАСНОЇ ДРАМАТИРГІЇ № 25

МУСТАЙ КАРІМ

КРАЇНА АЙГУЛЬ

Романтична драма
на 6 картин

Кульязма һәм һирек
китаптар бүлеге

Отдел рукописной и
редкой книги

«МИСТЕЦТВО», КИЇВ, 1971

С (БАШК)

К23

Народний поет Башкирії і драматург Мустай Карім (нар. 1919 р.) відомий на Україні і як автор повістей та п'ес. Одна з кращих його п'ес «В ніч місячного затемнення» була вже опублікована в серії «Бібліотека сучасної драматургії».

У запропонованій читачам романтичній драмі «Країна Айгуль» Мустая Каріма йдеться про героїню Айгуль — молоду дівчину, яка шукає шлях у житті, вірячи в добро, красу, пізнає благородство людей, ціну справжньої любові і дружби, виявляє високі почуття вірності своїй Батьківщині.

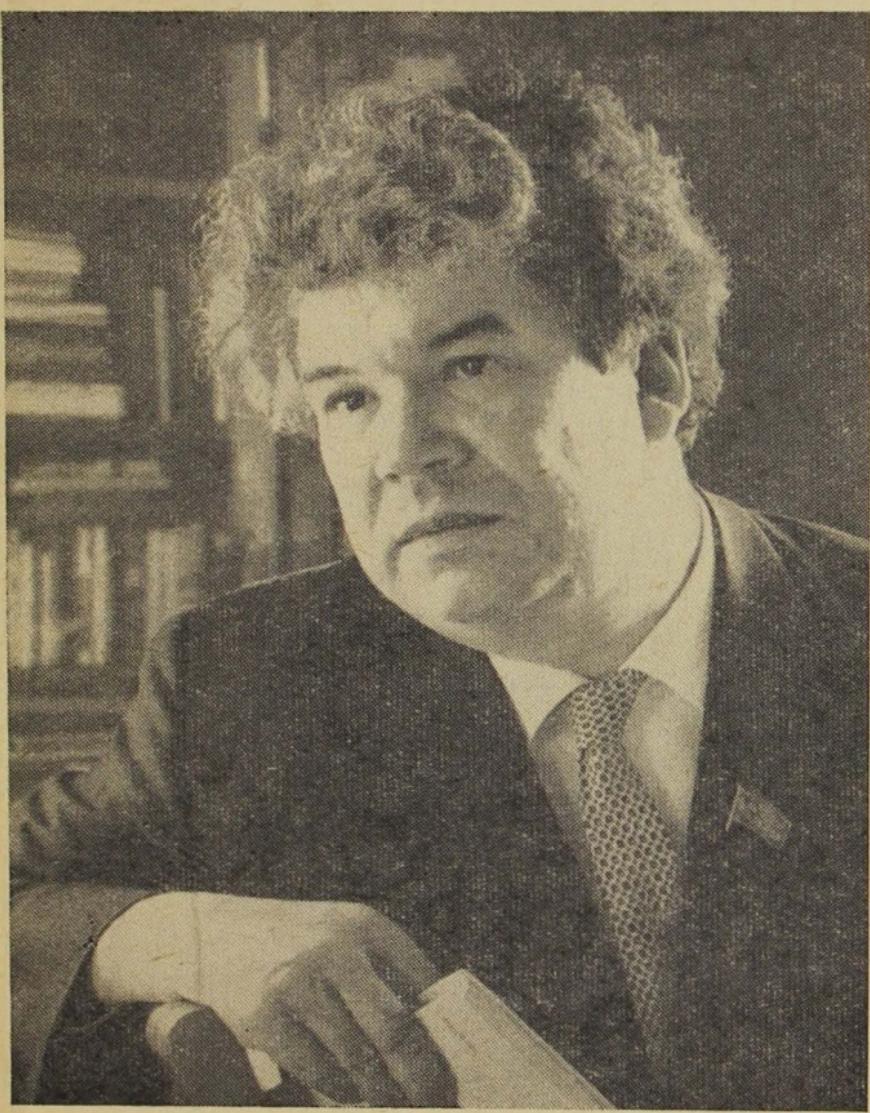
Переклад В. ГОНЧАРА.

M81392

Башк. республиканская
БИБЛИОТЕКА
им. Н. К. КРУПСКОЙ

7-5

8—Б3—27—70М

ДІЙОВІ ОСОБИ:

Стороння Людина непевного віку.
Айгуль, 16 років.

Ягафар Муратшин, 35 років.
Зульхабіра, 35 років.

Синьйор Карло Піккіо, 50 років.
Річард Галін — ровесник Айгуль.
Ільдар, 25 років.

Мілавша — його наречена.
Юзэм — мати Мілавші.

Кадирян Ябагаєв, 60 років.

Заліфа
Гульсара
Банат
Мінлекай

колишні подруги Зульхабіри.

ПРОЛОГ

Стороння Людина виходить на авансцену.

Стороння Людина. Я — Стороння Людина! Автор п'єси в переліку дійових осіб не спромігся дати мені ім'я. Лише зауважив мимохідь, кивнувши на мене: «Стороння Людина!» Я не образився. Він був сповнений уваги до тих, що мали безпосереднє відношення до події. А хто такий я? «Стороння», інакше кажучи — «людина з чужини», тобто просто — «чужа». Так споконвіку заведено: поки люди не зустрінуться, не зблізяться, не зріднятися, вони чужі одне одному, сторонні; а буває, що залишаються такими й після того, як зблизились. Несповідимі їхні почуття й замисли. Я маю право сказати: «Моя хата скраю, — проте я всім людям бажаю добра, тому й кажу: — Нехай подолає дорогу, хто йде, нехай повернеться, хто без вісті пропав, а ті, що розлучились проти своєї волі, — зустрінуться знову».

А люди завжди в дорозі! Завжди чогось прагнуть! Чого? Звичайно, кращого! Хто осудить їх за те, що вони шукають щастя, удачі, любові? Шукають у світі, де на них чатують печалі й сама смерть. Але найбільше люди шукають самих себе. Так, так, самих себе! І або знаходять, або не можуть знайти, або, що найсумніше, відшукавши себе, незабаром

втрачають. Розумію, шкодую, співчуваю, жалію, проте допомогти не можу,— я Людина Стороння.

Поблизу лунає пташине щебетання.

(Прислухається). Не тільки люди, але й птахи шукають одне одного. Кличуть, гукають. Ось послухайте! Неначе свистить одне до одного: «Озовись! Озовись! Озовись!»

Розумію, шкодую, співчуваю, жалію, прите... (*Розводить руками*).

Далеко на вершині гори чути голос Айгуль.

Голос Айгуль. Хто ти? Я — Айгууль! Айгууль! Айгууль! Гори, ліси, чи ви чуєте? Я — Айгуль!

Озивається луна.

Стороння Людина. Ось, чуєте: дівчина саму себе шукає. Це сталося тому, що серце її з дитинством розлучається і рветься в невідому далечінь життя. Безтурботне, палке серце. Нехай його супутником буде розважний і зрілий розум.

Голос Айгуль. Кам'яні скелі, вічні, непохитні! Летючі хмарки з лебединого пуху! Синє небо, червоне сонце! Відайте: я люблю вас! А ще люблю...

Стороння Людина. Кого-о?

Голос Айгуль. Людину!

Стороння Людина. Хто ця людина?

Голос Айгуль. Не знаю! Я не зустрічалась із ним наяву.

Стороння Людина. Де ж він?

Світло переноситься на вершину гори, де стоїть Айгуль. Середина літа. Сонячний день.

Айгуль (*поклавши руку на серце*). Тут!
У моїх грудях!

Стороння Людина (*до залу*). Вона
в тому віці, коли душа сліпа, а очі і вдень ба-
чать над головою зірки.

Айгуль. Ой, я зовсім втратила сором! На
цілій світ кричу про свою любов. «Люблю!
Люблю!» Якби мама почула, вона б вирішила,
що я збожеволіла. Мамо! Ма-мо! Ма!.. Чому ж
ти не озиваєшся? Чо-о-му? Аж дванадцять ро-
ків я кличу тебе, ма-мо! Ти мені дуже потріб-
на! Мені вже шістнадцять! Повних шістнад-
цять років! Шістнадцять! Ого!

Стороння Людина. Бідолашна дів-
чинка! Вона росла без матері. Її мати Зуль-
хабіра пропала без вісті, коли поїхала тисяча
дев'ятсот сорок третього року в польовий
госпіталь до смертельно пораненого чоловіка.
Поїхала і пропала. Хтозна, може, Зульхабіра
жива? Вона була красива жінка, а краса
жінки — її найліпший захист. Айгуль росла
у Ягафара, брата Зульхабіри. Минуло стіль-
ки років, а дівчинка що не день, то кличе
свою маму. Розумію, співчуваю, жалію, проте
не можу допомогти, бо я — Стороння Людина!
(Зникає).

Айгуль. Чому ж ти не озиваєшся, мамо?
Я будь-що повинна тебе знайти. (*Подивив-
шись униз, махає комусь рукою*). Гей, Річард
Левове Серце! Річард Галін! Я тут, на вер-
шині.

Входить Річард Галін з польовою сумкою через
плече.

Річард. Не кажи мені більше «Левове
Серце».

Айгуль. А це чому?

Річард. Тому, що людина хоробріша за лева.

Айгуль (*насмішкувато*). Пробачте, лицарю, і ви теж?

Річард. Коли буде потрібно, я доведу це на ділі.

Айгуль. Не хвастайся! Ти полохливий, Річард Галін!

Річард. Я не полохливий. Я терпеливий.

Айгуль. О, терпіння! Воно вичерпалось у мене!

Річард. Якщо терпіння бере свій початок на горі надії, воно не може вичерпатись. Що трапилось, Айгуль?

Айгуль. Треба розшукати мою маму. (*Проводить ребром долоні по горлу*). Ось як вона мені потрібна.

Річард. Я до твоїх послуг. Давай шукати разом!

Айгуль. Дядько Ягафар куди тільки не писав, та все марно...

Річард. Він шукав її в межах нашої країни, а ми будемо шукати по всьому світу.

Айгуль. А це як?

Річард. Ми вирушимо на пошуки з двох кінців світу.

Айгуль. Ти забув, Річард, що білий світ не має ні початку, ні кінця...

Річард. Тоді давай напишемо до Організації Об'єднаних Націй: мовляв, розшукайте, будь ласка, таку ось людину; дуже, мовляв, просимо...

Айгуль. Ця організація займається людством взагалі, а до окремої людини їй байдуже.

Річард. Тоді ми звернемось прямо до людства. До людей усіх націй...

Айгуль. Страйвай, стривай, Річард! Ти, здається, геній. Чи є в тебе олівець і папір?

Річард (*шукає в сумці*). Є!

Айгуль. Тоді сідай і пиши! Я диктуватиму, а ти пиши! (*На хвилину замислюється, потім диктує*). «Звернення до людей, що живуть на землі!» Написав? Слово «звернення» підкресли двічі.

Річард. Підкреслив двічі.

Айгуль. Трохи нижче — пиши: «1955 рік, 9 червня, пасіка колгоспу «Батьківщина». Ці слова підкресли один раз.

Річард. Підкреслив.

Айгуль. Пиши далі: «Люди всієї землі! Я — Айгуль Ідрисова. Моя мати Зульхабіра Ідрисова пропала без вісті в 1943 році. Кажуть, що вона була першою красунею на всю округу».

Річард. Щодо красуні, либонь, не треба... Краса до вечора, а доброта навік. Краще написати, що вона була доброю людиною.

Айгуль. Гаразд: викреслюй! Пиши далі! «Тепер їй тридцять п'ять років, бо, коли вона народила мене, їй було дев'ятнадцять. Люди! У вас є друзі й сусіди, в яких є друзі й сусіди, а ті й собі мають друзів та сусідів. Добре й погані звістки, переходячи з уст в уста, вмить облітають земну кулю. З дому в дім, з аулу в аул, з міста в місто, з країни в країну рознесеть по світу звістку: Айгуль шукає свою матір. Якщо дитина заблудиться в лісі, люди, побравшись за руки, прочісують увесь ліс уздовж і впоперек. Люди землі, пропала моя

мати. Візьміться за руки! У вас п'ять мільярдів рук! Ого! П'ять мільярдів!..» (До Річарда). Встигаєш записувати?

Річард. Навіть випереджаю тебе.

Айгуль. Це ні до чого. Пиши: «Радіо й газети всіх країн, до вас звертаюсь я. Люди однаково плачуть і сміються. Люди повинні розуміти людей. Почуйте мене і зрозумійте. Я хочу бути щасливою. Заклинаю вас: допоможіть мені знайти мою маму! Бажаю вам удачі!»

Річард. Виходить, що твоє звернення адресоване і до буржуїв?

Айгуль. Авжеж!

Річард. А чи не можна без них?

Айгуль. Не можна, бо ми живемо на одній планеті.

Річард. Так-то воно так... Співіснуємо... Все?

Айгуль. Ні. Дещо треба передбачити. Пиши, Річард. Пиши: «Залізничні, повітряні, морські компанії всього світу, якщо в моєї мамі не знайдеться грошей на дорогу, доставте її безоплатно. Усі видатки я візьму на себе. Даю цілковиту в цьому гарантію». (До Річарда). Все!.. Та хоч гарантію я й даю, а коли заправлять надто дорого, де я візьму гроші?

Річард. Нехай заправлять хоч мільйон! Люди аулу не скупердяги! Скільки треба, стільки й дадуть!

Айгуль. Тоді слова: «Даю цілковиту в цьому гарантію» — підкресли тричі!

Річард. Підкреслив! А що тепер з ним робити?

Айгуль. З ким?

Річард. Із зверненням до людства?

Айгуль. Іди додому й чорнилом перепиши його в чотирьох примірниках. Без помилок і виправлень. Три примірники пошлемо до Уфи — для газет, один примірник — для радіо. Підпишу я сама. Іди!

Річард. А ти?

Айгуль. Я ще трохи постою на вершині — подивлюсь на людство!

Світло гасне.

Завіса

ДІЯ ПЕРША

Картина перша

Минув рік. Вершина тієї ж самої гори. Вечоріє. Айгуль і Річард.

Річард (*серйозно, сумно*). Одинадцять років промайнуло з дня закінчення другої світової війни, а на землі немає ні спокою, ні порядку.

Айгуль. Минув рік, а ми наче й не сходили з цієї вершини.

Річард. Атож: стоїмо на місці й не можемо піднятися вище...

Айгуль. Вище? А куди вище могли б ми піднятися?

Річард. Куди завгодно, хоч на хмари, хоч на місяць!

Айгуль. Так високо? А хто б складав за тебе осінні іспити з хімії?

Річард (*роздратовано*). Весняні іспити... Осінні іспити... Зимові іспити, іспити... Усе життя з самих іспитів. Рік тому ми звернулись до шановного людства, і воно день за днем випробовує наше терпіння. Хіба ж людство діє не по-людському? Справді немає порядку на цій землі... Є тільки іспити...

Айгуль. Яким довгим-предовгим був цей рік. А що змінилось? Анічогісінько! Маму так і не знайшли. Любов обминула моє серце.

(Наслідуючи Річарда). Справді немає порядку на цій землі...

Річард. Не треба впадати в розпач, Айгуль! Не треба... Маю до тебе прохання, благаю: виконай його.

Айгуль. Кажи... Яке прохання?

Річард. Подивись мені в очі... Тільки глибше в них зазирни, уважніше.

Айгуль (дивиться йому в очі). Зазирнула... Очі як очі. Нічого нового не побачила.

Річард. Ти неуважно дивилася у мої очі, Айгуль!.. Якби ти зазирнула в них пильніше—побачила б своє відображення. Може, любов, про яку ти сказала, зовсім близько... Якби ти вміла читати по очах...

Айгуль (гладить Річарда по голові). Ехти, Річард Галін... Річард Галін... Любов—це почуття, позбавлене буденності. Воно, наче сонце, сходить на серце з дивних і таємних висот, осяваючи й чаруючи. Сходить, як наслання. Той, на кого чекаю, має прийти немов смертельно поранений, упасти навколішки й прошепотіти: «Порятуй! Тільки ти можеш створити це чудо!»

Річард (падає перед Айгуль навколішки). Порятуй! Тільки ти можеш створити це чудо!

Айгуль. Устань, Річард... Так не буває. Спершу повинен з'явитися образ коханого... (Мрійливо). Одного разу я бачила його увісні... Він не був схожий на жодного знайомого хлопця. Красенем не назвеш, але віяло віднього силою і якоюсь чарівністю. Ти, Річард, теж непоганий, але хіба можна закохатися в того, з ким просиділа десять років за одною партою? Ти завжди ходиш поруч. Порох землі,

а не зоряне світло лежить на твоїх черевиках.
Де надзвичайне, загадкове, високе? Де страждання, рани? Адже нічого цього немає!..

Річард. Зглянсья, Айгуль! Я страждаю не менше за того, що живе в твоїй уяві. Я страждатиму ще старанніше.

Айгуль. Ти старатимешся, як раб, а той прийде, як личить переможцеві, і оберне мою душу на рабиню. Серце мое, наче підстрелений птах, склавши крила, впаде до його ніг.

Недалеко лунає постріл. Одночасно на лісовій стежці з'являється Кадирян Ябагаєв.

Він шарахається, почувши звук пострілу, а потім знову з'являється на стежці.

Ябагаєв. Господи, коли вже перестануть палити з рушниць!

Несподіваний постріл і поява незнайомого старика насторожують молодят.

Річард. Хто це стріляв?

Ябагаєв. Здрастуйте! Хто стріляв — не відаю. Я за все своє життя в руках зброї не держав, бо не куля, а людина з рушниці вбиває.

Річард. А на війні з чого ж стріляли?

Ябагаєв. А я, голубе, не воював. Дозвольте представитися: Кадирян Ябагаєв.

Річард. Я Річард Галін, а цю дівчину звуть Айгуль Ідрисова.

Ябагаєв. От і познайомились.

Айгуль (*про себе*). Кадирян Ябагаєв... Нічого собі ім'я й прізвище. На ім'я — «самозакоханий», а на прізвище — «линючий».

Я багаєв (до Айгуль). Ви про щось бажаєте спитати?

Айгуль. Ні, я просто подумала, що дивні бувають імена.

Я багаєв. Людина не сама вибирає собі ім'я.

Річард. Але часом воно так пасує людині, наче само відшукало господаря.

Айгуль (до Ябагаєва). Ви вперше у наших місцях?

Я багаєв. Я тут бував, та ось, здається, заблудився... Шукаю я...

Айгуль. Чого шукаєте?

Я багаєв. Прощення гріхам і спокою для душі.

Річард. У цьому світі спокою не знайти...

Я багаєв. Та я і в інший податися можу.

Айгуль. Кожний шукає те, що бажає знайти...

Річард. Одне я напевне знаю: ворота на той світ не в нашому лісі. Бач, який він зелений та привітний!

Я багаєв. Буду радий з того, що знайду... Чи ви не знаєте пасічника Ягафара Муратшина?

Айгуль. Муратшин Ягафар? Як не знати, коли це мій дядько! Ви, певно, друг його молодості? А може, однополчанин?

Я багаєв. Я ж сказав, що солдатом не був. Визнали непридатним. З Ягафаром мене інше зв'язує...

Айгуль (склавши човником руки біля рота, гукає). Дя-ядьку! Дя-ядьку! Ого-го-го! Де ти? Не озивається. Мабуть, далеко зайдов.

Я багаєв. Ти, дочки, не дуже стараїся

догукатись. Я не з тих гостей, що їх чекають нетерпляче. Не силкуйся. Скажи, якою дорогою йти, і я сам його розшукаю.

Айгуль. Ідіть цією ж стежкою, вона приведе вас прямо на пасіку. Дядько або на пасіці, або на березі озера, внизу.

Річард. Якщо побачите коло хати ведмедицю з ведмежатами, не лякайтесь: це наша Тийнак. Вона мирна. Домашня. Того, хто її не дражнить, не займає.

Ябагаєв. Я вже не в тому віці, коли ведмедя дражнить. Взагалі, його не треба дражнити. Дякую вам за поради. Піду! (*Виходить*).

Віддалік чути, як ричить ведмідь. Річання повторюється.

Айгуль. А це Тийнак ричить! Хто ж розсердив її?

Річард. Геологи поблизу ходять. Може, вони налякали її?

Айгуль. Піди, Річард, скажи, щоб не займали ведмедицю.

Річард. Я їм, волоцюгам...

З лісу, ледве тягнучи ноги, виходить Ільдар — весь у крові, одяг звисає клаптями. Айгуль і Річард з жахом дивляться на нього.

Айгуль. Ви весь у крові!.. Що трапилось? Ви поранені? Вам погано?

Ільдар мовчить.

Річард. Хто вас так пошматував?

Ільдар. Ведмедиця, будь вона проклята!

Айгуль. Ведмедиця?

Річард. Ведмедиця?

Ледве тягнучи ноги, на узлісся з'являється Тийнак.

Айгуль. Ось ця ведмедиця?

Ільдар. Оця сама!

Айгуль (*підбігає до ведмедиці, б'є її обома руками*). Як ти посміла напасти на людину, Тийнак? Що він зробив тобі поганого, невдячна ти тварино? Я вижену тебе з рідного лісу! I слідів твоїх не буде в цих горах, людожерко! (*Б'є ведмедицю і раптом помічає на своїх руках кров*). Кров! Чия це кров?

Ільдар. Страйвай, приборкувачко! Вона не винна... Я перший напав на неї. Вистрілив з-за кущів, коли вона гралась із ведмежатами. Убити не зміг...

Ведмедиця падає на землю.

Річард. Ти вбив її... Убив, тому що вештаєшся з рушницею і тому що злякався.

Айгуль (*ставши навколошки перед ведмедицею*). Тийнак! Пробач мені, Тийнак! Хороша моя, вірна моя, зberi усі свої сили, постараїся не вмерти! У тебе двоє ведмежат, вони такі славні, утішливі! Тийнак, поглянь на мене. Не помирай, Тийнак!.. Померла...

Річард. Ця ведмедиця була розумніша й добріша за деяких людей. Доброта завжди бездумна й довірлива. Стрільці, що палять з-за кущів, так і націляються стягти з неї шкуру.

Айгуль (*підійшовши до Ільдара*). Навіщо стріляв, навіщо ти вбив її? Заради чого? Хто із вас звір? Хто? Чи страх обняв? Чи вбив для втіхи? Ех ти, людино!

Ільдар (*заточився, ось-ось упаде*). Ой, помираю... Все обертом іде... Порятуй мене,

дівчино, погано мені! (Падає навколошки перед Айгуль).

Айгуль (скрикує). Ой! Ти сказав: «Порятуй!» Невже це ти? Той, на кого чекала? Дядьку! Річард Галін, ну чого ти стоїш? Людина помирає! Біжи, розшукай дядька і приведи сюди! Дядьку!

Галін неохоче йде. Айгуль, розірвавши рукав своєї білої кофти, витирає обличчя пораненому.

Я ж не думала, не гадала, що прийдеш ти, убивши Тийнак. Наберися духу, чуєш, подужай рани свої. Адже ти людина! Не заплющуй очей, дивись на мене! Я врятую тебе!

Ільдар (марить). Хто висушив увесь струмок? Чому зникла в ньому вода? Пити... пити...

Айгуль. Любий, потерпи трішки. Гей, Річард Галін, принеси води! Швидше! Поспішай!

Ябагаєв (з'являється на стежці). Усе висушуємо ми самі! Нищимо! Губимо! Помітимо дичину — палимо з рушниці. Побачимо ліс — рубаємо при корені! Квітку зустрінемо — зриваємо. Коли треба й не треба: ліс — деревина, ведмідь — м'ясо, квітка — оздоба. Не чекаємо милості від природи і не милуємо її. Землю матір'ю називаємо, а скільки мук зазнає вона від нас, дітей своїх!

Айгуль (дивиться на Ільдара). А я тебе уві сні бачила. Але ти був трохи інший. Уві сні все завжди чарівніше... Хто ти? Та чи не все одно, хто ти? Просто ти — це ти! Головне, що обернувся дійсністю і знайшов мене. Я перев'язжу твої рани, я вилікую тебе. Ось по-

бачиш, сама вилікую, догляну... Ти навіть не стогнеш, значить, сильний і хоробрий.

Я багаєв. Кому зразу відплачують за гріхи, тому легше. Прийняв кару — і пожаліти можуть...

А йгуль. Ось і розплющив ти очі свої!.. Глянь, це наше небо, це я — Айгуль. Ти бачиш мене, ти чуєш мій голос?

Ільдар. У струмку немає води, а я чую його срібний голос.

Я багаєв. Марить. Не правий ведмідь, що цапа зарізав, не правий і цап, що пішов у ліс... Скоро дадуть йому води, і він угамує згагу, опритомніє. Молодий, рани загояться мов на собаці. А час мине — забуде він і ліс, і ведмедицю, і рани свої. Тим більше, що ведмежата скарги подавати не можуть.

Входять Ягафар і Річард. Ягафар шкутильгає. У Річарда в руках відерце з водою та кухоль. Він дає кухоль Айгуль, і дівчина, наповнивши його водою, поїТЬ Ільдара.

Побачивши Ягафара, Ябагаєв спочатку поривається підійти до нього, проте стримується. Ягафар лише один раз кидає в його бік здивований погляд, а надалі не звертає на нього уваги.

Ягафар. Кожен гість приходить зі своєю долею.

А йгуль. Йому дуже погано, дядечку!

Ягафар. Бачу. Ведмідь не любить залишати суперечку нерозв'язаною. Треба перенести цього невдаху-мисливця в хату. Ану, Річард, допоможи! Чого це ти розкис, наче сам під ведмедем побував?

Річард (указує на ведмедицю). А з нею що робити?

Ягафар, кинувши сумний погляд на ведмедицю, мовчить.
Ільдара вкладають на носилки.

Айгуль. Тільки ви обережніше! Річард Галін, кому я кажу!

Ягафар. На війні я сотні разів перетягав на плащ-палатці людей з того світу на цей світ. У мене, донечко, легка рука!

Річард. Його б до лікарні, бо хіба мало що може статися...

Айгуль. Ні, ні... Його не можна до лікарні. Викличемо лікаря сюди. Це я тобі доручаю, Річард Галін! (*Дивиться на ведмедицю*). Ти вже пропрач цьому гостеві, Тийнак! Якщо можеш... Прощавай, моя люба! Мені треба подбати про людину, яка, може, несамохіть помилилась. (*Виходить*).

Ябагаєв. Так уже влаштований цей світ. Того понесли лікувати, а з цієї згодом здеруть шкуру. Кожному — своє. А мене Ягафар наче не помітив. Ще міцний. І дерев'яною ногою твердо ступає. Недурно говориться: поки баского коня піт пройме, плохий кінь ноги простягне. Різні ми з ним коні. (*Кинувши погляд на ведмедицю*). З мертвою ведмедицею попрощались, а на живу людину забули й глянути. Видно, такі, як я, бувають зайвими не лише на весіллі, але й на похороні. Та все одно: раз прийшов — поки не сповідаюсь, не піду. (*Виходить*).

Світло гасне.

Картина друга

Подвір'я будинку на лісовій галечині. Це будинок Муратшиних. Поряд з крислатим дубом, під навісом, на-

півлежить на подушках Ільдар, Дивиться в маленьке дзеркало. Айгуль стойть перед ним навколошки.

Ільдар. Рани гояться, а рубці залишаються. (*Розгладжує пальцями обличчя*). Бридкі, потворні шрами...

Айгуль. Не кажи так, Ільдар. Шрами — окраса мужчини. Рани твої я обмивала світлом очей своїх, перев'язувала своїм диханням. Кожним словом я старалась угамувати їхній біль. Твої рани були моїми, значить, і шрами твої — мої шрами. Усе, усе мое — і твої страждання, і твої радощі. Чуєш: усе, усе...

Ільдар. Коли звучить твій голос, мені здається, що жебонить струмок. Непритомнючи і приходячи до пам'яті, я ввесь час чув це срібне дзюрчання. Ти говори, а я заплюшу очі й слухатиму музику твого лісового струмка. Божественну музику.

Айгуль. Яка там божественна музика! Базікаю, як дурна, не вмовкаючи. А знаєш, чому я базікаю цілими днями? Тому, що я щаслива. Такою щасливою я ніколи не була. Мабуть, це правда, що щастя — балакуче, а горе — небагатослівне. Я щаслива, тому ѿї говоріка.

Ільдар. Щастя! Таким словом легко не кидаються, Айгуль! Воно велике своїм смислом.

Айгуль. Я ѿї сама не маленька, і слово мое велике. А знаєш чому?

Ільдар. Чому?

Айгуль. Тому, що я люблю.

Ільдар. Кого?

Айгуль. Землю, небо, сонце, гори... А ще — людину! Одну людину. (*Пошепки*).

Люб-лю! (Заплющивши очі, схиливши голову, стає зовсім маленькою).

Ільдар. Маленька Айгуль, ти схожа на білого метелика, що народився сьогодні на світанку. Твої крильця зіткані з сонячних бліків і світяться наскрізь. Лячно подумати, що станеться з тобою, якщо ти раптом потрапиш у вогонь або в лютий мороз.

Айгуль. Благаю тебе, не кажи таких застережних холодних слів. Я не хочу тримати від страху. Кажи слова сонячні, я хочу заувірити з радощів.

Ільдар. Я турбуєсь за тебе, метелику!

Айгуль. Будь ласка, не роби цього. Мені вже сімнадцять років. Легко сказати — повних сімнадцять. Я тільки на один рік молодша від Зої, зате (*показує на пальцях*) на два старша за Джульєтту. Одна з них віддала життя за Батьківщину, друга — за свою любов. Хай тобі буде відомо: я їхня названа сестра, з того ж самого Дівочого царства-государства. Ти не бійся за мене. Недалеко звідси є чорна, похмура скеля. За давніх часів дівчину на ім'я Гюльзада хотіли розлучити з її коханим. Вона не схотіла з ним розлучатись і кинулася з цієї скелі в провалля. Відтоді скеля зветься її ім'ям.

Ільдар. Повідане тобою — одне страшніше за одне.

Айгуль. А ти не бійся! Віра народжує богів, а страх — духов. Можливо, колись з'явиться «Гора Айгуль», але «Скелі Айгуль» ніколи не буде, тому що є ти. А я люблю тебе.

У цей час з казанком у руці входить Річард. Почувши останні слова Айгуль, затуляє очі рукою і виходить.

Ільдар. За що, нерозуменятко?

Айгуль. За що? Не знаю... А хіба люблять за щось? Я чекала на тебе з чотирнадцяти років. Ось ти й виник із мого чекання... Минулої ночі, коли ти заснув, я, ставши перед тобою навколішки, довго-довго не зводила з тебе очей. На твоє бліде обличчя падало тъмяне місячне світло. Ти видався мені істотою неземною, сином якогось небесного владаря. Мені ввижалось, що ти ось-ось прокинешся і відлетиш назад. Серце моє заколотилося. Чи все це — і ти сам, і місяць на ущербі, і я, що покохала тебе, — тільки сон? Наяву людині не може бути так добре, так незмірно добре, як було мені в ті хвилини...

Ільдар. Прокинься, Айгуль! На жаль, я людина земна, та ще й син долини, а ти дівчина гір і виросла серед хмарин. Зійди в долину!

Айгуль. Нізащо! Сам піdnімись до хмарин!

Ільдар. Якби ти не була така гарна й молода (*раптом підводиться*), а я не був би таким розважливим, то сказав би тобі: «Шукав я в горах золото, але не знайшов. Стominвся, знemіг. I того дня, коли мало не потрапив у безодню смерті, несподівано опинився в чарівній країні Дочки Сонця. Дочко Сонця! Я твій раб, я твій повелитель!» — ось що я сказав би тобі.

Айгуль (*пошепки*). Повтори, повтори, що сказав: «Я твій раб, я твій повелитель!..» Повтори!

Ільдар. Не можу, Айгуль!

Айгуль. Чому?

Ільдар. Там, на рівнині, я маю інший світ, не схожий на казку.

Айгуль. Ну й нехай! Я не збираюсь вторгатися в твій світ! Ти прийшов у мій світ! Чи тепло, чи світло тобі в моєму підхмарному світі?

Ільдар. Світло. Але, зрозумій: я не маю права.

Айгуль. Маєш, маєш цілковите право. Право кохання — необмежене право. У коханні й раб всевладний.

Ільдар. Я мушу тобі сказати... Я давно повинен був тобі сказати, що там, унизу, я не сам, Айгуль... Я не вільний...

Айгуль. Я знаю. Там, у твоєму гомінливому місті, у тебе є наречена або навіть... дружина.

Ільдар. Звідки ти знаєш?

Айгуль. Коли ти почав одужувати, я пішла до вашого геологічного табору на березі озера. Там дали мені адресу твоєї подруги, і я написала про тебе. Її звуть Мілавша, що означає «фіалка». Чи не так?

Ільдар (*стурбовано*). Так, фіалка... Стривай, стривай, а навіщо ти їй написала?

Айгуль. Заради тебе. Щоб тобі було добре! Заради самої себе... Заради неї...

Ільдар. А що коли вона приїде?

Айгуль. Для того я й написала. Нехай приїздить!

Ільдар. Хтось із нас збожеволів... Адже ти щойно казала...

Айгуль. Що кохаю тебе... Так воно є. Та що мені до неї... День, рік чи ціле життя — хіба не все одно? Скільки мені буде дано,

стільки кохатиму тебе. Краще день бути царицею, аніж вік — рабинею.

Ільдар. А що коли?..

Айгуль. Що?

Ільдар. А що коли я раптом піду в долину?

Айгуль (*спокійно*). Ми розлучимось. Може, навіть назовсім. Це мене не лякає. Людей нерідко розлучає навіть смерть.

Ільдар (*збентежено*). А що ж тоді лякає тебе?

Айгуль. Ніщо мене не лякає, бо я кохаю тебе. Якщо не зможу бачити, стану думати про тебе, тужити. Он сонце як далеко, але воно мое! Он до тих вершин рукою не сягнеш, та все одно вони мої! Так само й ти будеш моїм.

Ільдар дивиться на Айгуль здивовано й захоплено.

Входить Річард і стає за дубом.

Ільдар. Стоячи на хмарах, говориш ти ці дивні слова, загадкова, чудова, незвичайна Айгуль. Зійди до мене. Земна любов такою не буває.

Айгуль. А якою буває вона?

Ільдар (*нерішуче, трепетно простягає руки до Айгуль*). Іди до мене, Айгуль!

Айгуль (*тремтячи, наближається до нього*). Іду!

Ільдар. Закрий очі!

Айгуль. Закрила...

Ільдар (*обіймає її цілує Айгуль*). Тепер розплющ очі! Розплющ!

Айгуль. Розплюща...

Ільдар цілує її ще раз. Річард, затуливши очі, відвертається.

Ой! Ти поцілавав мене! Двічі, навіть тричі!
Виходить, і ти... і ти любиш мене!

Ільдар захоплений і вражений.

От візьму її розревуся від щастя. Ні, краще не буду плакати. Потім поплачу за все зразу.

З-за дуба Річард подає казанок.

Річард. Візьми! Я приніс...

Айгуль (здригнувшись). Що ти приніс?

Річард. Ти ж просила принести рибу для цього (киває на Ільдара) ловчого...

Айгуль. А? Так, так! Дякую, Річард Галін. Ти справжній товариш. (*Несе казанок до Ільдара*). Подивись-но, Ільдар, як вони товчуться в казанку.

Річард (до Айгуль). Не для нього, а для тебе старався.

Ільдар (до Річарда). У мене є ім'я, і ви повинні бути ченним, тезко аглицького короля.

Річард. А ти називай мене просто «рибалка» або «посильний». Будемо квити: як то кажуть — «баш на баш»!

Айгуль (до Річарда). Не до лиця тобі, Річард, така злість. Адже ти господар.

Річард. Та який я господар?! Знаємо, хто тут господар. «Заплющ очі, розпллющ очі...»

Айгуль. Річард Галін, як тобі не совісно?

Річард. Про мою совість можна писати повість. Я пішов. Ваш наказ виконано! (*Козиряє і хочейти*).

Айгуль. А ягоди?

Річард. Йому ѹ так солодко. У мене спина не згинається...

Айгуль. А ти постараїся.

Річард (*глузливо*). Людині з королівським ім'ям не личить рапти лазити під кущами ѹ збирати ягоди. Зовсім не личить! Для пораненого півня ти хочеш обскубти всю мою соколину гордість. Поранений, поранений... Мов не поранена людина — це вже ѹ не людина. (*Виходить*).

Ільдар. Ревнує хлопець! Хлопчаком я ревнував сусідку до її чоловіка. Ночі не спав. Хотів уколошкати сусіда... Скільки ѹому років?

Айгуль. Мій ровесник.

Ільдар. Ніс до любові не доріс, а губи цмокаються.

Айгуль. Річард — мій друг, і ти не повинен говорити про нього зневажливо. Не будеш?

Ільдар (*киває*). Гаразд! Бог з ним!

Входить Ягафар. В одній руці батіг, у другій — рушниця.

Айгуль. Чи не полювати зібралася, дядечку?

Ягафар. Зайця на барабан не виманиш, тож я і вирішив рушничку взяти. А ти, донечко, чи не дуже докучила хворому? Весь час сидиш біля нього, тільки втомлюєш...

Ільдар. Та я майже здоровий, Ягафар-агай!

Ягафар. Пощастило тобі. Якби твоя куля не влучила в печінку ведмедиці, був би ти на тому світі, горенько мое.

Айгуль. Ой! (*Пригортаеться до дядька*).
Навіть страшно подумати.

Ільдар. Добре, що на добре вийшло. Вам за все дякую, Ягафар-агай. Рука у вас і справді легка.

Ягафар. Коли хочеш знати ціну добру, дам я тобі пораду: не входь у ліс з пострілом, а входь зі словами привіту. Якщо ліс відразу не почує, повтори привітання.

Ільдар. Уроку, який я дістав, на все життя вистачить, та ще й іншим залишиться...

Ягафар. Візьми свою рушницю! Валялась на тому місці, де ведмедиця тебе підім'яла.

Ільдар (*бере рушницю*). Моя. Моя рушница.

Ягафар. А ще, хлопче, я хотів би тобі сказати (*глянувши на Айгуль*): не прицілюйся на кожну пташку, яка тобі стрінеться...

Ільдар. Розумію...

Ягафар (*до Айгуль*). Я днів на два поїду звідси, дочки, ти зостанешся господинею дому. Тут дідок захожий став на постій. Якщо в тебе не знайдеться для нього теплого слова — не біда, але в їжі гарячій не відмовляй.

Айгуль. Вже більш як тиждень живе в нас, а, що за людина, не знаю. Хто він?

Ягафар. Хто зараз — не відаю.

Айгуль. А ким колись був?

Ягафар. Колись? Колись ми були друзями. З того часу багато води спливло, та й не тільки води... Якось іншим разом повідаю... (*Звертаючись до коня, прив'язаного остронь*). Тпру! Не пустуй! Гедзь його кусае! Ач крутиться! (*Шкандинбає до виходу*).

Захекавшись, вбігає Ябагаев.

Я багаєв. Даруйте, я вам, здається, перебив розмову. Розумієте, збирав оце ягоди під Чорною скелею... Ось вони, ці ягоди. (*Ставить коробок на стіл*). Раптом бачу: Річард з'явився на скелі, слава богу, не на самісінькій її вершині. Вигукнув: «Здрастуйте, мої майбутні рани!» — і кинувся вниз. Не оступився, а саме кинувся.

Всі вражені.

Айгуль. Річард Галін! Що ти накоїв, бо-жевільний? (*Вибігає*). Річард Галін!

Ягафар. Та чи живий лишився?

Я багаєв. Я близько не підходив. Прожогом сюди метнувся.

Виходять

Ільдар. Придуркуватий хлопчисько. (*Регоче*). А чому я сміюся з нього? Може, він зовсім не дурень? Може, він справді відчайдушний хлопець з левиним серцем? Сам я заради кохання не здатний навіть через тин перестрибнути, не те що зі скелі кинутись. Усе життя я був, як те розпещене цуценя, що лежить у халабуді й чекає, коли йому піднесуть кістку. Не дано мені права знущатися з цього хлопця... Тут інший, чистий світ. Тут царство Айгуль, країна Айгуль. Я чужий у цій країні доброти й самопожертви. Геть звідси, доки не накоїв лиха. Ось тільки що мало не забувся... Зникнути, зникнути саме час!

Річарда вводять під руки. Він поранений.

Ягафар. Якби моя воля, відшмагав би батогом! Мало тут без тебе кульгавих.

Айгуль. Дядю, не сварись на нього, будь ласка! Йому їй так боляче, навіть дуже боляче. Де болить тобі, Річард? Річард Галін з безумним серцем!

Річард. Рука, ліва рука! А ще права нога!

Ягафар. От відчикрижать тобі лікарі ногу, Річард без царя в голові, і шкутильгатимеш, як я!

Річард. Я не піду до лікарів.

Ябагаєв. Пробачте, але, мені здається, без лікаря не обйтися, рани у вас серйозні.

Річард. Я сказав: у лікарню не піду. Нехай мене лікує Айгуль! Чим я гірший за інших?

Айгуль. Дядечку, що робити?

Ягафар. У нього поламана рука. Негайно треба везти в лікарню! Негайно!

Річард. Нізащо! Я не пойду в лікарню! Чом декому можна і без лікарні, а іншим зась! Чому не можна іншим?!

Айгуль (*стає навколошки перед Річардом*). Дорогий мій Річард! Так треба! Зроби це задля мене!

Ільдар (*підходить до Річарда*). Пробач мені, хлопче! Я нещодавно кепкував з тебе, а ти їй справді не з полохливих. Так що пробач, дружище!

Річард. Перед вашим благородством я схиляю голову, але краще вам лягти в ліжко, щоб уникнути тілесних ушкоджень.

Айгуль. Річард, візьми себе в руки і не гарячись. Ти повинен бути лицарем, до того ж Ільдар ні в чому не винен.

Річард. Гарячись не гарячись — яке пуття з того? Зніми сумку!

Айгуль. Зняла.

Річард. До- мого повернення сховай її.
Нехай не приторкаються до неї чужі руки.

Айгуль. А що в цій сумці?

Річард. Моя душа!

Ягафар. Іди, Айгуль, приведи коня до воріт!

Айгуль. Іду! Іду, дядечку!

Ябагаєв (до Ягафара). А мені ж як бути?

Ягафар. Як знаєш...

Ябагаєв. Чекати чи ні?

Ягафар. Як хочеш...

Ябагаєв. Почекаю. В мене іншого діла немає.

Ягафар та Ябагаєв беруть під руки Річарда, виходять.

Ільдар (роздивляється свою рушницею, вішає її на гвіздок. Притулившиесь до дуба, стоять замислившиесь). Сумні події тут забуваються скоро. Люди тутешні не отруюють собі життя гіркими спогадами. Ніхто вже не веде й мови про вбиту ведмедицю. Забудеться й шалений вчинок Річарда...

Входить Айгуль. На ходу відкриває сумку, виймає великий зошит, читає, не звертаючи уваги на Ільдара. Той непомітно зникає.

Айгуль. «Зошит Айгуль». Вірші. «Присвячується Айгуль». (Гортаючи). «Я бачив уві сні Айгуль», «Усмішка Айгуль», «Голос Айгуль». (Гортаючи далі). «Айгуль... Айгуль», «Коли я ревную Айгуль».

Линуть хмари над соснами чалими,
Світить місяць, як вогник в пургу.

Білолиця, ти

Чорними чарами

Заворожена, люба Айгуль.
Чом же в мене на скелях між горами,
Як пронизана сотнями куль,
Вдень і в темінь під хмарами чорними
Знемагає душа за Айгуль?

«Знемагає душа...» (*Сміється, але одразу, ніби опам'ятавши*). А що тут смішного? Може, треба не сміятись, а плакати... Плакати від жалощів. Плакати від захвату... Захоплюючись його віданістю, любов'ю, терпінням? (*Дбайливо кладе зошита в сумку. Ніжно пестить сумку, потім притискає її до серця*). Річард Галін — милий лицар сумного образу, добрий дивак Дон-Кіхот, смутний жартівник Ходжа Насреддін... (*Раптом збентежено й тризожно гукає, кличе Ільдара*). Коханий! (*Ніхто не відповів*). Де ти? (*Ніхто не відповів*).

Світло гасне.

Картина третя

Минув майже тиждень. Під тим самим дубом сидять Айгуль та Ільдар. Айгуль годує його ягодами, опускаючи по ягідці йому до рота.

Айгуль. Відкрій рота, заплющ очі!

Ільдар. Відкрив — заплющив.

Айгуль (*кидає йому до рота ягідку*). Як забавно! (*Сміється*). «Розплющ очі, закрій рота». (*Кидає йому до рота ягідку*). Стривай, стривай! Ти повівся нечесно — рота відкрив, а очей не заплющив. Хитрюжка-бобрюжка! Заплющуй очі і відкривай свого зрячого рота. В цей момент Ябагає вводить Юзем і Мілавшу.

Я багаєв. Сказав би вам: «Ласкаво просимо!» — та не я тут господар. (*До Юзем*). Дозвольте ваш чемодан?

Юзем. Хто ж тут господар?

Я багаєв. Не я! Я навіть не гість. Просто прохожий — старичок захожий.

Юзем. Діти божі — всі прохожі. Я весь вік з чемоданом не розлучаюсь, як інша з коханцем. Візьміть! (*Подає чемодан Ябагаєву, той бере і ледве не падає від його ваги*).

Я багаєв. Ви сильна жінка. Дозвольте представитись: Ябагаєв, Кадирян Ябагаєв.

Юзем. Ніколи не чула про вас. Я — Юзем! Гюльзем Хатмурзіна. А це дочка моя — Мілавша!

Я багаєв. На жаль, і я про вас чую вперше. Будемо знайомі.

Мілавша (*захоплено роздивляючись усе навколо*). Яка краса! Зелені гори підпирають синє небо. Тиша. І дихається так солодко, немовби ми потрапили в один з куточків раю. Мабуть, живуть у ньому щасливі люди?

Я багаєв (*до Мілавші*). Істину мовищ, дівчино. Он, подивися на них! Щасливіших не знайти!

Ільдар і Айгуль захоплені своєю грою і не помічають приїжджих, що зупинились біля воріт. Ті дивляться на них по-різному: Ябагаєв — добродушно, Юзем — з гнівом, Мілавша — у подиві, з її рук вислизає плащ.

Айгуль (*до Ільдара*). Відкрий рота!

Ільдар. Відкрив!

Айгуль кидає йому до рота ягідку.

Заплющ очі!

Айгуль. Заплюшила.

Коли Ільдар хоче поцілувати Айгуль, то раптом помічає тих, що стоять біля воріт. Ільдар застигає з відкритим ротом.

(Розплющивши очі). Ти насторожився, мов хорт. Навіть вуха нашорошив. (Сміється і повертає голову в той бік, куди дивиться Ільдар, поривається побігти до приїжджих, але зупиняється).

Ільдар. Мілавша? Юзэм-ханум? Ви приїхали?

Мілавша. А що? Мов сніг на голову? Невчасно прибули? Вибачай, якщо порушили вашу ідилію. Ти чого рота роззявив? Не чекав?

Ільдар. Та ні... чекав... З дня на день чекав!

Мілавша. Хто написав мені листа? (До Айгуль). Часом не ти?

Айгуль. Я! Ласкаво просимо!

Мілавша. Викликала, приїжджай, мовляв, подивись, як я милуюся з твоїм нареченим. До меду мухи ласі! Чого мовчиш?

Айгуль. Я не мовчу. Проходьте, будь ласка, в дім! Скоро повернеться мій дядько!

Юзэм (до Мілавші). Ти тільки поглянь на неї! «Проходьте, будь ласка!..» Навіть не зашарілася від сорому.

Ябагаєв. Я піду... Діла в мене!

Юзэм (до Ябагаєва). Ні, постривай! Не підеш! Свідком будеш!

Ябагаєв. Не годен я у свідки. Прописки в мене немає. (Ставить чемодан і не знає, куди йому подітись).

Юзэм (до Ябагаєва). Ні з місця! Ти — свідок!

Мілавша (до Айгуль). Посміятаєш з мене

забажалось? Мовляв, переконайся своїми очима, як жениха твого перекувала?

Айгуль. Що ви мелете? Що вона каже, Ільдар? (*Шукає в нього підтримки й допомоги, але той мовчить*).

Мілавша. Не хитрий! Мене так просто не обдуриш!

Я багаєв (*різко, до Мілавші*). Не знаю, як величати вас — ханум чи панянкою? Але я волів би зауважити...

Мілавша. Мені адвокати не потрібні! Я сама єдина дочка відомого адвоката Хатмурзіна.

Я багаєв. Зрозуміло! Адвокат, як той мальяр: в одну мить із білого чорне зробить.

Юзэм. Второпав, хто ми такі? Знайоме? (*Важко сідає на чемодан*).

Я багаєв. Що знайоме, лишилося вдома!

Мілавша (*до Айгуль*). Відповідай, навіщо покликала мене? Щоб я відреклася від нього, соромітника? (*Наступає на Айгуль, та відступає*). Спершу ведмедя на нього напустила, а потім і до рук прибрала. Причарувала. Ще б пак, не так це просто серед ведмедів знайти собі чоловіка!

Айгуль (*до Ільдара*). Чому ж ти мовчиш? Чому дозволяєш так принижувати мене?

Ільдар мовчить.

Юзэм (*до Мілавші*). Донечко, інтелігентніша будь, ти ж не селючка якась!

Мілавша (*до матері*). Мамо, ти не встрайвай! Маленькою була — ляльки подрузі не давала, а щоб женихом поступитися дівчиськові якомусь, — навіть не подумаю. Дзуськи! Пардон!

Айгуль (до Мілавші). Тьотю, ви помиляєтесь. Не потрібен мені ваш наречений. Я не збираюся заміж. Мені ще тільки сімнадцять.

Мілавша. З молодих, та рання. «Розплющ очі», «Заплющ очі»... Знаємо ми цю гру. (Набік). А я, очима кліпаючи, дотягла до двадцяти семи років. (До Айгуль). Я вже вийшла з того віку, коли помиляються! А ти маху дала, припустилася помилки.

Айгуль. Може, ѿ припустилася! Помилка — це ще не провина. За що ж ви так брутально ѿ жорстоко ображаете мене? Хто вам дав таке право? (До Ільдара). Скажи, Ільдар, що вона не має на це ніякого права!

Ільдар мовчить.

Чого ж ти мовчиш?

Мілавша (підійшовши до Ільдара). А ѿ справді, чому не захищаєш її? Га? Чому не поспішаєш її обілити, женишок двох наречених? Мірошник штукатуря не замурзає.

Ільдар (до Мілавші). Даремно галасуєш! З нудьги я побавився трохи...

Айгуль. З нудьги? Побавився?

Юзэм (до Мілавші). Заспокойся, донечко. Від хвилювання псується колір обличчя. Що обняв та поцілував, те вітром здуло, водою змило. А може, ѿ не цілувались вони.

Айгуль. Як вам не соромно? Дорослі люди, а...

Мілавша. От і завітали, щоб повчитися в тебе, як чоловіків ягідками пригощати...

Айгуль. Досить! Замовч! (Кинувши погляд на Ільдара). Вас троє, а я одна...

Ябагаев (несподівано по-молодечому по-

давши наперед і взявши палицю). Послухайте — ви, дами! Жили в цивілізованому світі, а порядку не знаете.

Мати й дочка злякано дивляться на нього.

Хто ж у святі місця входить у брудному взутті? Ви повинні були спершу скинути його, помити ноги і тільки після того входити в цей двір. Ану, роззувайтесь! Кому я кажу?!

Юзэм. Господи, та це ж псих!

Я багаєв (*розмахуючи палицею*). Еге ж, псих! Псих! Псих! Перебуваю на обліку! Кому кажу?! Роззувайтесь!

Мілавша. Потрапили в лігво до сатани! (*До Ябагаєва, сердито*). Кинь палицю, старий чорт!

Юзэм. Ой! Ой! (*До Ябагаєва*). На кого ломаку піdnімаеш, бродяго?!

Я багаєв. Скидайте туфлі, а то кості потрощу!

Юзэм. Прописки не маєш, а розбій учняєш! Шизофренік! Волоцюга!

Мілавша (*до Ябагаєва*). За все відповіси! Насидишся ще в тюрмі! Так просто це тобі не минеться!

Я багаєв (*знову розмахуючи палицею*). Насиджуся! А поки що влада в моїх руках! Що вам наказано? (*Заганяє їх у куток подвір'я*).

Юзэм. Скажений! Рятуйте! Вбивають! Ільдар, чого ж ти стоїш як істукан?

Я багаєв. Ану! Роззувайтесь, відьми!

Обидві, перелякані, скидають туфлі.

Ось так! А тепер навшпиньки — геть звідси! Кому сказано — згиньте! Навшпиньки!

Жінки виходять навшпиньки.

Ось так... (*До Ільдара*). А ти?

Ільдар. Що — я?

Я багаєв. Котися слідом! Пройдисвіт! Чого стоїш? Гляди, а то я докінчу те, чого ведмедиця не встигла. Мені тепер все одно... (*Піднімає палицю над головою Ільдара*).

Ільдар, накульгуючи, відступає до воріт. Я багаєв сунув їому палицю.

На! Спираїся! Та мерщій зійди з очей моїх!
Мовчальник ти нещасний!

Ільдар виходить.

Егей, тут ваше барахло лишилось! (*Піднімає чемодан, підхоплює плащ, виходить слідом*).

Тривала пауза.

Айгуль. Як безглуздо все закінчилось! І в поганому сні не привиділося б, що ось так розлучимось. А мені уявлялось, що він підніметься на вершину, а я, стоячи тут, буду махати їому вслід рукою. Як ганебно він пішов, неначе провалився в яму. За віщо мене так принизили, розтоптали? (*Простягаючи руки, звертається до дерева, до стола, до будинку*). За віщо? Наче дві пригорщі багнюки виплеснули просто в обличчя... І пішов... (*Обмацує обличчя*). Не залишив ні болю, ні рані, ні сліз, лише чорну образу залишив ось тут! (*Показує на серце*). Як це незрозуміло й жорстоко...

Повертається Я багаєв.

Я багаєв. За останні двадцять років зро-

бив хоч щось путяще. Навіть людиною себе відчув. Знаменито вийшло... (*Махнув рукою*). Киш-киш! Триклятий шуліка! Кружляє, немов дохлятину зачув! (*Дивлячись у небо*). Киш, стерв'ятнику, киш! (*Виходить*).

А й гуль. Як тихо стало, неначе ангел пролетів. Невже це було народження і загибель кохання?.. (*Повільно й сумно зникає*).

З'являється Стороння Людина.

Стороння Людина. Дівчино, ти помилась, але помилка твоя священна. Не сумуй, любов не покинула тебе. Вона лишилася в тобі і чекає достойного слуги свого і володаря. А того забудь, він браконьєр і в житті. Відповідальність і піклування, які необхідно виявляти в коханні, лякають його. З п'яти жінок чотири проявляють самовідданість у коханні, а на стільки ж мужчин четверо виявляються боягузами. Це кажу тобі я, Стороння Людина в образі жінки. Я знаю, про що кажу. І стверджую: жінка не може бути Сторонньою Людиною. Це виключено. Стороння Людина все розуміє, вміє жаліти й страждати, але не кинеться у вогонь задля близького. Вона нездатна на самопожертву. Той, на чиєму обличчі лишилися шрами від пазурів ведмедиці, з нашої породи — з породи сторонніх людей. А шкода: він ще молодий! Нас багато. Ми стоїмо на всіх щаблях людської ієрархії. Навіть у залах Генеральної Асамблей ми або плещемо в долоні, або ж, на знак протесту, тупаємо ногами. Однак ми не втручаємося в плин життя, як верба, що схилилась над річкою, в течію хвиль. Ми — спостерігачі людських доль.

Свідки, але не учасники подій. Повчаемо, звичаюємо, схвалюємо, але самі бездіяльні. Ось і я базікаю, виголошую сентенції, переживаю, але не дію, тому що я—Сторонній. (*Виходить*).

Перестрибнувши через тин, з'являється Річард Галін.
Права рука його загіпсована.

Річард (*кличе*). Айгуль! Ягафар-агай!
Айгуль! Де ви?

Вбігає Айгуль.

Айгуль (*радісно*). Річард Галін! От здорово! Покінчив зі своїм блазенством?

Річард. А ти?

Айгуль. Я покінчила. Здається, все...

Річард (*гордо*). Я — ні! (*Захлинаючись*). Вранці втік з лікарні. Це — раз. Коли вийшов на шлях, наздогнала мене машина. Це — два. В тій машині мене розпитали, як проїхати сюди. На повороті зустрів двох жінок, вони йшли босоніж, тримаючи в руках туфлі, наче в дощ. За ними, спираючись на палицю, плентався той самий... Але чому я тобі про це розповідаю?

Айгуль. Тому, що довго мовчав...

Річард. Ні, не тому. Я розтягую час. Я побіг уперед, щоб тебе попередити... Інакше могло розірватися твоє серце...

Айгуль (*раптом здогадавши*). Мама приїхала? Так?

Річард. Як ти здогадалась?

Айгуль. Мама! А де ж вона — моя мама?

Річард. На підступах до оселі.

Айгуль. Річард Галін, а якщо це знову тільки сон?

Річард. Ні, це сама дійсність! Та ще яка дійсність!

Айгуль. Мама, дорога моя! (*Спершу біжить до воріт, потім схвилювано повертається і ховається за дубом*). Аж не віриться! Чого це я так тримчу? Приїхала моя мама, а кажуть, що чудес не буває. Бувають! Бувають! (*Кидається до воріт, але знову повертається і стає за дубом*). Ні, не можу. Боюсь, боюсь!

Ябагаєв і Річард зустрічають Зульхабіру та Піkkіо. Увійшовши в двір, Зульхабіра стоїть мов зачарована.

Ябагаєв. Ласкаво просимо, ханум! Будь ласка, товаришу...

Піkkіо. Граціо! Дякую! Я єст товариш Піkkіо, Карло Піkkіо! Італ'яно, Мілано! А ви єст син'йор Ягафар Муратшин!

Ябагаєв (*заперечливо хитаючи головою*). Навпаки. Я е Кадирян Ябагаєв.

Зульхабіра. Де моя дочка? Де моя Айгуль?

Айгуль (*з-за дуба*). Я тут! Я тут! (*Вискачує і хоче кинутись на шию матері, але зупиняється. Простягає руку, щоб привітатися*). Здрastуй, ма... ма... Ма-мо!

Зульхабіра (*плачучи*). Донечко моя, дитинко моя, крихітко моя... Невже це ти? Звичайно, ти. Авжеж, ти! (*Простягає руки, щоб обійняти дочку і мало не падає непритомна. Піkkіо встигає підтримати її*). Боже, не думала я, що доживу до цього дня. Невигойна рана серця моого, кровиночка моя! (*Ридаючи, обіймає Айгуль*).

Айгуль (*пригорнувшись щокою до її грудей*). Ти така ж, як на карточці... Повернулася! Додому повернулася! Я ж казала, що світ людський не темний ліс. Річард Галін, підійди й привітайся з моєю мамою!

Річард. Ми вже познайомились.

Айгуль (*показує на Річарда*). Це мій друг, мамо... Ми вдвох писали того листа. Цілий рік він розшукував тебе...

Зульхабіра. Якого листа, донечко?

Айгуль. Він був адресований не тобі, а до всіх людей...

Зульхабіра (*не зрозумівши, про що йде мова*). Ох, рідненька моя, листи йдуть повільніше, ніж роки. Часто вони зовсім не доходять... Ненаглядна моя! Коли я від'їздила, ти дивилася з вікна мені вслід. Ось цими пальчиками кликала повернутися... Тринадцять років минуло. Мадонно, як я не втратила розуму!

Піккіо. Синьйора Зульхабіра! Треба заспокоїтись.

Зульхабіра. Так, так! Ти правий! Я вже заспокоююсь. (*Витирає очі*). Здається, я не плачу, дивлюся, а слізози самі ллються.

Айгуль (*щось пригадавши*). А де дядечко? (*Вислизнувши з материнських обіймів, біжить до воріт*). Дядьку! Дядечку! Мама повернулася! Гори! Лі-си! Чи чуєте ви: повернулася моя мама! (*Підходить до Річарда*). Звернення до людства написав ти. Легкою виявилася твоя рука. Сердечно дякую тобі, Річард Галін! (*До Ябагаєва*). І вам спасибі! (*Підходить до Піккіо*). І вам... (*Помітивши ведмежу шкуру на тину*). Тільки бідолашна Тийнак не змогла побачити цю радість...

З боку гір лунає голос Ягафара: «Ого-го-го! Іду-у!»
Через якийсь час, підстрибуючи на дерев'яній нозі, з'являється він сам.

Ягафар. Зульхабіра! Сестра! Сестричка!
Найменшенька отчого гнізда! Жива! Здорова!
Ох, радість яка! (*Не дійшовши до сестри, спіткнувся і впав*). Біда з чортовою дерев'янкою!
Горе та ѹгоді!

Ябагаєв і Піккіо допомагають юому підвєстись.

Зульхабіра. Брате мій! Рідний, рідненський! Мій єдиний братику! (*Обнімаються, цілуються*). Колючий, мов їжак, і м'який, мов ягнятко, мій брат! Ти все такий самий!

Ягафар. Еге ж, все такий самий! (*Сміється*). Ось тільки нога нова!

Зульхабіра. І нога та сама.

Ягафар. Втрачену ногу я згадував рідко, а тебе — щодня! (*Його душать слози*). У думках наших ми з тобою не розлучалися, ні на мить не розлучалися. Де життя, там і надія. Вірили, що знайдешся, от і знайшлася... (*Голос його тремтить*). Мила, добра моя сестра.

Піккіо. Загубилась одна, а знайшлись двоє. (*Вказує на себе*). Ви синьйор Ягафар Муратшин?

Ягафар. Синьйор, то ѹ синьйор, я і є Муратшин!

Піккіо. Я Піккіо. Іптеш — товариш Карло Піккіо. Італ'яно, Мілано. Комерсант. (*Подає візитну картку*). Будь ласка, моя візитна картка!

Зульхабіра (*до Піккіо*). Сховай поки що свою картку, Карло! Ягафар! Донечко! Це Карло Піккіо, мій чоловік! Він хороша людина.

Ми приїхали з Італії, з Мілана. Дуже ненадовго.

Айгуль (*ошелешена*). Як це «ненадовго»? Мамочко, що ти кажеш?

Зульхабіра. Така воля долі, донечко.

Ягафар. Долю облишмо на потім. Не будемо затьмарювати радість зустрічі. Поживемо — побачимо. На все свій час! Насуне печаль — будемо сумувати, а сьогодні — свято. Просимо до господи! Айгуль, відчиняй гостям двері!

Айгуль біжить і навстіж розчиняє двері. Ябагаев іде з двору. Інші, крім Річарда, заходять у дім. Річард залишається сам.

Річард. Що ж воно буде? (*Переводячи погляд на чемодани, із сумом у голосі*). Італіяно, Мілано, комерсант... Мілано, Італіяно, комерсант...

Світло гасне.

Завіса

ДІЯ ДРУГА

Картина четверта

Обстановка попередньої картини. Сонячний ранок. У гущавині дерев крізь блакитний серпанок туману просвічує сонце.

Карло Піккіо сидить на порозі будинку, трохи далі, на колоді — Ягафар. У руках Піккіо старовинний лук і стріли. Він кудись цілиться з лука. Ягафар плете вірьовку.

Піккіо. Прекрасно! Бона джорна! У нас в Альпах бувають такі самі ранки. Туман, сонце... Під час війни я держав млина в горах. До переїзду в Мілано...

Ягафар. А я вчора так зрозумів, що ви під час війни партизанили в горах...

Піккіо. Вино, яке ми вчора пили, трохи запаморочило мені голову... В мемуарах бувають гіперболи... Я боровся з фашистами. Але не з гвинтівкою в руках, я ворога бив своїм млином.

Ягафар. Млином?

Піккіо. Для партизанів я возив борошно і хліб... Майже безплатно... Майже задарма. Я — Піккіо-інтендант. Так мене й називали: «Карло Піккіо-інтендант». Радянські теж брали участь у нашому русі Опору.

Ягафар. Знаю...

Піккіо. П'ять тисяч ваших було... Полягло багато... Я хліб возив... Інтендант...

Ягафар. На війні інтенданти також потрібні...

Піккіо. О синьйор! У того, хто стріляє (*прицілюється з лука*), одна рушниця на дві руки... Бах-бах — і пішов...

Ягафар. Куди пішов?

Піккіо. Вперед пішов... А ти навантажуй мішки, доганяй його...

Ягафар (*з м'якою іронією*). Співчуваю. Важкенъко вам було, синьйор! Ой, важкенъко.

Піккіо. І небезпечно... Але я йшов на риск... (*Помічає шкуру ведмедя на огорожі*). О, ви вбили ведмедя? Яка велика шкура! Скільки вона коштує?

Ягафар. Подобається?

Піккіо. О синьйор! Вельми, вельми подобається! Як кажуть у вас, до смерті люблю. До самої смерті люблю ведмежі шкури...

Ягафар. Якщо любите — беріть!

Піккіо. Просто так, зовсім так? Безплатно?

Ягафар. Мій подарунок...

Піккіо. Це (*показує на лук і стрілу*) теж ваш презент. Айгуль подарувала рушника... такого гарного. З цією, як її?

Ягафар. З вишивкою.

Піккіо. Так, так, вишов-кою. Просто так... За те, що він мені до смерті сподобався... Мені дуже ніяково...

Ягафар. Якщо подобається шкура — беріть, а то раптом я передумаю...

Піккіо. Ні, ні, не треба передумати. Вимовлене слово — випущена стріла. (*Натягає тятиву*). Беру! Приймаю! Дякую! Граціо! Будемо вважати, що шкура моя!

Ягафар (*підводячись*). Піду спутаю коня. Коли його кусають гедзі, може далеко зайти.

Піккіо. Якщо треба допомагати, я ваш слуга!

Ягафар. Дякую. Сам упораюсь.

Піккіо. Чао! (*Знімає з тину ведмежу шкуру, намагається накритися, втопаючи в ній*). Не підходить. Ведмідь з мене не вийде, може вйти невеликий вовк. Я покладу її у вітальні на підлогу і ходитиму по ній, як мільйонер. Не обов'язково самому вбивати ведмедя, щоб ходити по ведмежій шкурі... Тут живуть добрі люди. Вони безмірно щедрі, немов чарівники. Все, що мені, Карло Піккіо, сподобається, одразу дарують. Треба, Карло,

стимувати свій апетит. (*Вішає шкуру на те саме місце*).

Входить Річард. У руках відро.

О, молодий синьйор. Вчорашній супутник.
Салют!

Річард. Здрастуйте, пане!

Піккіо. Не пан, а синьйор. Давайте позна-
йомимось ближче.

Річард. Я вас знаю: Італіяно, Мілано, ко-
мерсант синьйор Карло Піккіо.

Піккіо. Правильно. Цілком правильно.
Ось вам моя візитна картка. Якщо приїдете
в Мілано (*дає йому візитну картку*), дуже про-
шу, просто до мене! А хто ви, синьйор?

Річард. Я Річард Галін.

Піккіо. Річард? Виходить, ви англієць,
шотландець, ірландець? Я чув про Річарда
Першого, у нього було левине серце, а Річард
Третій набув слави поганої людини, він убив
своїх племінників. А ви який Річард?

Річард. Башкирський, уральський, кусер-
байський. Не король, а рибалка!

Піккіо. Не журіться! Не обов'язково всім
Річардам бути королями.

Річард. Синьйор Піккіо, у мене немає
з собою візитної картки. Я можу вручити вам
свою фотокартку, адресу я напишу на звороті.
(*Дістає фотокартку і, написавши на звороті
адресу, вручає її Піккіо*). Ось — беріть!

Піккіо. Граціо! Річард Перший. Башкир-
ський. Рибалка! Будемо друзями! (*Помічає
рибу у відрі Річарда*). Жива риба? Як звуть?

Річард. Карась.

Піккіо. Карась Перший. Золотий! Башкирський. Яка в нього адреса?

Річард. Блакитне озеро.

Піккіо. Скільки коштує?

Річард. Що «скільки коштує»?

Піккіо. Карась Перший?

Річард. Вам сподобалась моя риба?

Піккіо. Но, но! Не подобається! Вона сподобається, коли скажете ціну!

Річард. Якщо подобається — беріть! Як подарунок!

Піккіо. Ні, ні! Подарунок — ні! Я не можу стримувати свої бажання. Що не побачу — всього хочеться. А як її? Отої самої... спокуси так багато.

Річард. На честь нашого знайомства прошу прийняти мій подарунок!

Піккіо. Ну, якщо на честь знайомства! Але це востаннє! Спасибі, синьйор Річард Галін! (*Гукає*). Синьйора Зульхабіра! Я спіймав золоту рибку! (*Взявшись з рук відерце з рибою, прямує до будинку*).

Річард. Навіщо я всунув юому свою фотокартку? Може, це безглуздо? (*Махнувши рукою*). А, що буде! (*Входить у будинок*).

З'являються жінки селища: Заліфа, Банат, Гульсара, Мінлекай. Вони в святковому національному вбранні. Видно, змовились так одягтися.

Заліфа. А чи не марно ми все оце затіяли? Завітали цілою юрбою, щоб глянути на одного буржуя.

Мінлекай. Ніколи не бачила живого буржуя. Цікаво, який він з себе.

Банат. Кажуть, італійці з німцями були заодно.

Гульсара. Значить, чоловіки наші склали свої буйні голови і під їхніми кулями.

Банат. Виходить, що так!

Гульсара. Солдатські вдови ми — чого нам тут треба?

Заліфа. Та посидьмо вже, коли прийшли.

Мінлекай (*зітхнувши*). Цікаво, а чи кажуть буржуї своїм дружинам: «Душа моя не-наглядна»? Коли мій ішов на війну, обняв мене он під тією Чорною скелею і шепнув так ласково: «Душа моя ненаглядна». Ой, навіть згадати солодко.

Заліфа (*оглядаючись*). Ти не дуже так балакай одверто, а то ще почує цей приїжджий! Ніяково буде...

Мінлекай. А чого тут ніяковіти?.. Не чужого згадую — свого. Єдина різниця, що кожна з вас у собі найпотаємніше затаїла, а я вже таїти не в силі. Коротка була радість, але на весь мій жіночий вік.

Банат (*з тугою*). Ой, правда, не натішилися ми любощами. Скелю і ту сонечко гріє...

Мінлекай. Пам'ятаю, залишились ми з моїм ночувати після сінокосу на лузі. Цілу ніч дощ перішив, а на мене й краплинки не впало...

Заліфа. Вгамуйся, про таке вголос не згадують...

Мінлекай. А мені більше нема про що...

Гульсара. Сусідка моя бачила вчора, як вони на машині приїхали. Вусики у того пана, кажуть, тоненькі, як мишачий хвіст.

Мінлекай. Хто про що, а Гульсара про вусики...

Заліфа. Годі тобі...

Мінлекай. Вже, вже, моя люба...

Заліфа. Серце в мене розривається. Думаю про Зульхабіру.

Гульсара. І в мене вона з голови не виходить.

Банат. Тільки, цур, виду не подавати. Як домовились!

З будинку виходять Річард і Піккіо.

Піккіо (*помітивши жінок*). О синьйорини! Здрасуйте!

Річард. Вони не синьйорини, а жінки з нашого аулу.

Піккіо (*до жінок*). Будьмо знайомі. Я Карло Піккіо! Ось моя візитна картка. Це вам (*роздає візитні картки*), це вам, це вам. Будь ласка! Коли приїдете в Італію, в Мілано, уклінно просимо. Я ѹ синьйора Зульхабіра будемо вам раді.

Мінлекай. Каже — карточка, а портрета ні спереду, ні ззаду. Сміх та й годі.

Гульсара. Латинські літери. Це ваша адреса?

Піккіо. Так, так, латино. Моя адреса!

Мінлекай (*тихо*). Я буржуїв тільки в газетах на малюнках бачила. Щось він не схожий на тих.

Заліфа. З них багато хто позахлював.

Річард непомітно виходить.

Гульсара. Пане Піккіо, я ближчим часом за кордон не збираюся. Візьміть, будь ласка, вашу карточку. Вона пригодиться тому, хто раніше поїде в Італію.

Піккіо. Дуже шкода, що ви не збираєтесь у Мілано. Я від широго серця.

Мінлекай. Я теж... (*Повертає картку*). Якщо поїду, то й без карточки знайду вас. У мене язик не на прив'язі. А ви, значить, чоловік Зульхабіри?

Піккіо. Так, так! Вона моя дружина. А я підприємець. По-вашому — «маленький буржуй». Але я був у партизанах, я єст демократ.

Заліфа (*з іронією*). Он воно що!

Піккіо. Я прошу вибачати мою дружину. Вона примушує вас чекати. Синьйора пішла з Айгуль в гори. Ось-ось надійдуть. А ви її подруги? Я не маю честі знати вас в обличчя, але мені відомі ваші імена. Хочете, я назву їх?

Мінлекай. Цікаво. Значить, вона розповідала про нас?

Піккіо. Дуже, дуже часто... Найближча подруга, до самої могили — Заліфа. Заліфа — раз. (*Заліфа опускає голову*). Потім — Банат! (*Рахує на пальцях, при кожному імені загинає палець*). Банат, як говорила вона, означає крила!

Мінлекай. Талмас банат — невтомні крила, тобто моторна, роботяща!

Піккіо. Талмас банат, крила — два! (*Банат затуляє обличчя руками*). Саліма — три, Фанія — чотири, Фанія — чотири...

Мінлекай (*підказуючи*). Мінлекай...

Піккіо. Граціо! Мінлекай — п'ять... Гульсара — шість... Усього вісім чи дев'ять штука...

Мінлекай. І справді всіх знаєте...

Гульсара. Видно, сумує Зульхабіра, бідолашна, на чужині.

Піккіо. Ага! Багато-багато сумує! Синьйора Зульхабіра привезла вам усім подарунки. Красиві сувеніри.

Заліфа. Чи не час нам, молодички, додому?

Збираються йти.

Піккіо (*стравожено*). Синьйори! Зачекайте ще один момент, а то Зульхабіра буде багато плакати. А у Карло Піккіо — пропала голова!

Мінлекай. Пропаде голова — залишиться шия.

У воротах з'являються Зульхабіра і Айгуль.

Піккіо. Шия, шия. (*Зрадівши*). Дві шиї!

Зульхабіра (*радісно*). Подруженьки мої любі! Ой, як же ж я знудьгувалася за вами! (*Розкриваючи обійми, кидаеться до жінок*). З кого й починати, не знаю!

Заліфа (*підвівши з опущеною головою, сухо простягає руку*). З приїздом!

Зульхабіра. Що трапилось, Заліфа? Ти чимось ображена?

Заліфа. Стільки часу минуло, синьйоро!

Зульхабіра (*сумно*). А ти, Мінлекай, також забула мене?

Мінлекай. З вигляду начебто ти...

Зульхабіра. Гульсара, Гульсара, рідна! Невже й ти призабула?

Гульсара (*розплакавши*). А хіба я винна?

Банат. З диму в бані пари не вгадаєш...

Зульхабіра. Банат, дорога моя! Банат — невтомні крила — що ти говориш? О Санта Марія!..

Банат. Так-так! Санта Марія. Папа римський.

Зульхабіра (*зовсім розгубивши*). Ви жартуєте, звичайно. Ясно, що жартуєте. Ви, крутійки, розігруєте мене, як і колись, замолоду! Ну, годі вже! Годі, благаю вас! Так жартувати — це жорстоко! Жартуйте, але не пережартовуйте!..

Банат. А ми серйозно!

Зульхабіра (*розгублено*). Що за мана? Який жах!

Айгуль вражена, не вірить власним вухам.

Піккіо. Синьори! Пригадайте, будь ласка! Постарайтесь пригадати Зульхабіру! Тільки дівоча пам'ять коротка...

Зульхабіра (*до Піккіо*). Іди, Карло, облиш нас, друже мій! Дай нам побути вічна-віч. Ми самі порозуміємось.

Піккіо. Добре! Добре! Я йду! (*Виходить навшпиньках*).

Зульхабіра (*до жінок*). Ось тепер ми самі. Скажіть, що трапилося?

Мінлекай. Нічого не трапилося...

Гульсара (*в сльозах*). Нічого особливо-го...

Банат. Багато чого ми призабули...

Зульхабіра (*до Заліфи*). Чи не в сусідських оселях ми виростали, разом ляльками бавилися. Ти була мені названою сестрою. Це ж на твоєму весіллі я так витанцювала, що ногу звихнула?

Заліфа. Все було, але наче забула...

Зульхабіра (*до Банат*). Пригадай, Банат, як одного разу, коли нам сповнилось років

по дванадцять, напав на нас хлопчисько з гирлигою. Ти відібрала гирлигу і відлупцювала того хлопчиська... А потім вийшла за нього заміж...

Банат. Хлопчиська того не забула і, як заміж виходила, пам'ятаю...

Зульхабіра (*до Мінлекай*). А ти, Мінлекай, як ніхто, вміла хлопцям голови крутити. (*Сміється*). Скажеш — не так? А от златоустого жениха свого, як зараз пам'ятаю, до мене приревнувала. Без причини приревнувала. А потім удвох ми потішалися з цієї пригоди. У вашому саду під крислатим берестом. Той берест, мабуть, і досі зеленіє?

Мінлекай. Всож. Минулой зими зрубали на дрова.

Зульхабіра (*до Гульсари*). Невже й ти забула, як ми каталися по озеру, збираючи білі лілії? Нахилившись за квіткою, ти впала з човна і почала тонути, Гульсара.

Гульсара. Я.

Зульхабіра. А хто тебе врятував?

Гульсара плаче, голосно схлипуючи.

Банат. Досить! Припини! Ми не кам'яні! І у нас серця не за сінома замками. Але боляче нам...

Айгуль (*вискачуши на середину*). Тью-тю Банат, та це ж моя мама! Навіщо ж ти робиш вигляд, ніби не впізнаєш її? Хіба не ти ще позавчора сказала мені при зустрічі: «Дуже ти, Айгуль, схожа на свою матір»? (*Звертаючись до інших*). Усі ви мені твердили з року в рік, нагадуючи: «Твоя мати була розумною і красунею, доброю і славною. Ти повин-

на в усьому бути схожою на неї». Хіба не ви мені це говорили? Чого ж зараз ви зустрічаєте мою маму, як чужу, чого?

Жінки розгублено мовчать. Гульсара плаче. Тривала пауза.

З а л і ф а (неквапливо підходить до Зульхабіри). Чим ближче до вогню — тим жаркіше, чим ближче до серця — тим болючіше. Ми, прості сільські жінки, солдатські вдови, білий світ ділимо на дві частини: на батьківщину і чужину, любов — на вірність і невірність, людей — на своїх і чужих. Перший твій чоловік, рідний твій чоловік, склав голову там, де й наші. Ти поїхала в іншу країну і одружилася з паном. Це твоя особиста справа, але боляче нам, що проміняла ти рідну землю на чужу, нас, подруг своєї юності, на закордонних багачок. Може, не все дано нам зрозуміти, але начебто є на світі дві Зульхабіри: одна — моя названа сестра, а друга — приїжджа синьйора. Ти вже пробач!

Банат. Пора нам, молодички! Ми не мандрівниці, на нас робота чекає.

М і н л е к а й. Сама тільки робота ї чекає, більше нема кому.

Жінки збираються йти.

З у л ь х а б і р а (несамовито). Ні! Зачекайте, судді! Прокурора вислухали, вислухайте ї оборону! Ви судите мене? За що? За мої муки, страждання, за мої рани й слози, судите за те, що лишилася я жива, перейшовши через сто смертей? Чи справедливий ваш вирок? А це ось ви бачили? (*Роздирає рукав*

плаття). Ось воно, фашистське тавро. Випалено розжареним залізом.

З а л і ф а (з пронизливим криком). Ой!

Г ульсара (із сльозами). О боже!

З ульхабіра. А чого тільки не було до цього тавра і після нього... Хочете ви цього чи ні, але ви повинні вислухати мене! Підсудний має право на останнє слово. Такий закон!

Г ульсара (ридаючи). До чого тут закон?.. Я тобі не суддя.

З ульхабіра (спокійно). Одержавши по-відомлення, що Сабіра смертельно поранено, я кинулась на фронт. Приїхала, а він уже в землі. Цілісінську ніч просиділа я біля його могили. Не плакала, не голосила. Навколо вибухали снаряди, свистіли кулі, а мені не страшно ні капелиnochки. На світанку ніби прийшла до пам'яті, звела очі: німець переді мною, автомат на мене націлив. Тут я й збагнула, що наші відійшли і ворог вдерся в село...

М інлекай. У мене б серце розірвалось.

З ульхабіра. Потрапила я в неволю. Жінок сотнями заганяли в вагони, в яких скотину возять, і повезли... Довго їхали. Від задухи, голоду й спраги багато людей померло. Вмиралі стоячи, бо не було місця, щоб померти лежачи.

З а л і ф а. Ой, який жах!

З ульхабіра (продовжуючи). Загнали нас на завод. У горах він був. Страшнішої каторги не вигадаєш. Вибравши слушний момент, спробувала втекти. Впіймали швидко. Били нагаями і випалили на руці оце ось тавро. Через три місяці втекла знову, вже не сама — з подругою. Собак пустили по нашому сліду.

Схопили, побили мало не до смерті і випалили друге тавро. (*Розстібає комір*). Ось воно!

Гульсара. А-а! (*Вжахнувшись, затуляє обличчя*).

Банат. Нелюди!

Заліфа. На такого ангела підняти руки!
Катюги!

Зульхабіра. На початку літа тікали втрьох: сербка Іванка, чешка Ростислава і я. Бог змилостивився на цей раз. По зорях визначали дорогу на південь — на Італію. Ішли дванадцять днів. Спершу втратили Іванку, її, знесилену, поглинув гірський потік. Потім Ростислава зірвалася в провалля.

Мінлекай. Нещасні...

Гульсара. Перед такими стражданнями і пекло здасться раєм.

Зульхабіра. Далі брела наче в маренні. Нічого не тямлячи. Упала непритомна. Підібрал мене мельник, привіз до себе додому, там я прийшла до пам'яті.

Мінлекай. Він тебе не виказав?

Зульхабіра. Навпаки, він виявився хорошою і чесною людиною. Ви щойно його бачили. Через кілька років він став батьком моєї доньки Заліфи і сина Джузеппе... Все...
Оголошуйте вирок.

Тривала мовчанка. Кожна про щось думає.

Банат. Сумна повість...

Мінлекай. І я скажу — невесела, але кінець у ній, як у тій казці про мачуху і падчерку... (*До Зульхабіри*). Пішла ти звичайною селянкою, дружиною червоноармійця, повертаєшся панією, дружиною багатія...

Зульхабіра. Не мій гріх, що так вийшло. Після війни Карло несподівано розбагатів...

Заліфа (*підходить до Зульхабіри, прикриває її відкриті груди*). Твоя доля — жахлива. Уві сні таке приверзеться — повік не забудеться, а тут — наяву! Страшно подумати, але й на чужині жити — не доведи, господи...

Мінлекай. Чужина горем засіяна, слізами полита, тugoю обгорожена. Навіщо з ма-чухою жити, коли є мати рідна?..

Банат. Як не погано, але своїх на чужих не міняють...

Гульсара. Легко словом скородити, та не легко доводити... (*Плаче*). Ми, жінки, злі, безсердечні, жорстокі! Каміння в нас замість сердець!

Банат. Може, й так! М'якою глиною буває від народження, але, обпалена вогнем, стає твердою. Гончарня часу обпалила нас. Ох, як обпалила! Де чоловіки наші? Їх убили чужинці з заходу. Через них твій брат шкутильгає на дерев'яній нозі! Холод закрався в нашу вдовину кров, і зогріти нас нікому. (*Майже плачуши*). Не суди ж і нас суворо, і ми съорбнули лиха. Нам самим себе не втішити. Багато на-терпілася ти, але я все одно тобі скажу: краще б ти не приїздила.

Зульхабіра. У своєму селі — всі лебеді, а в сусідньому — самі тільки ворони. Так повашому? То як же нам бути?

Заліфа. Звідки я знаю... Буйно зустрі-лися, чи не краще нам...

Зульхабіра. Що?

Заліфа. Тихо попрощатися...

Зульхабіра. Як чужі?

Банат. Ні, як зрілість прощається з юністю, не злостиво, але сумно.

Зульхабіра. Я привезла вам подарунки. Взяли б на спомин. Почекайте, зараз принесу... (*Її душить ридання*).

Заліфа. Не треба... Ми й без подарунків усе будемо пам'ятати...

Усі чотири похнюопившись виходять із двору. З вулиці долинає їхній приглушений плач.

Зульхабіра (*бліда, розгублена*). Пішли, немов попрощалися з покійником.

Айгуль (*пригорнувшись до матері, намагаючись втішити її*). Мамочко, вони не злі, вони дуже добрі...

Зульхабіра (*обіймаючи доньку*). Земле рідна, хіба я думала, що їду на муки? Хіба я думала, що литиму на тебе гіркі слізози? Летіла до рідного гнізда, а сестри не визнали мене і заклювали. Сподівані страхи розстанули, мов хмарини, а несподівані обвалом упали на мою голову. Там лякали радянськими законами — тюрмою, таборами, а тут покарали мене кривда і презирство найближчих людей. Що ж мені діяти? Де ж правда, донечко моя? (*Ридає*). Я думала вгамувати тугу, а мене зустрічають, як блудну сестру. Хоч ти не покидай мене! Благаю тебе, дитино моя, не покидай!

Айгуль (*стає перед матір'ю навколошки*). Не плач, мамо, не плач, моя хороша, краще потім за все, за все зразу поплачемо...

Зульхабіра. Рани тілесні терпіти можна, а душевні вбивають. Ох, як убивають...

Айгуль (гладить матері голову, втішаючи, і дивиться на небо). Мамо, а в Італії небо якого кольору?

Зульхабіра. Небо скрізь однакове. Тільки долі різні...

Айгуль. Невже отаке високе і блакитне, як тут?

Зульхабіра. Побачиш, коли приїдеш туди...

Айгуль. На картах Італія має вигляд чобота з високим підбором. У якому місці цього чобота ви живете: на халяві, на головці чи на підборі?

Зульхабіра. На халяві...

Айгуль. В італійських фільмах або співають, або сваряться. А в житті як там буває?

Зульхабіра. У житті, як у житті,—більше сваряться, аніж співають.

Айгуль (*несподівано серйозно*). Мамо, а де батькова могила?

Зульхабіра. На Україні. На східному схилі степового кургану.

Айгуль. Травою забуття, можливо, той курган заріс?

Зульхабіра. Люди забувають не тільки мертвих, а й живих.

Айгуль. Я нічого не маю проти синьйора Піккіо, але все ж таки, мамо, постараїмся не забувати моого батька. Добре?

Зульхабіра. Коли в Італії ти будеш поруч зі мною, твої очі не дадуть мені забути його...

Айгуль. Щоб не забувати моого батька — їхати до Італії зовсім не обов'язково, мамо!

Зульхабіра. Подолавши сорок перепон,

приїхала я сюди. Адже я приїхала по тебе, донечко!

Айгуль. А що коли я не пойду?

Зульхабіра. Це неможливо! Я добилася дозволу... Такого випадку більше не буде...

Айгуль. Вже в перший день я здогадалася, що ти приїхала по мене. Не нарікай, не ображайся, сказати «так» я поки що не можу. Від думки, що я пойду в іншу країну, мені стає дуже сумно. Сумно й тривожно. З ким би мені порадитись?

Зульхабіра. Звичайно, зі мною! Хто ж тобі близчий, ніж рідна маті?

Айгуль. Ні, в цьому ти, на жаль, не можеш бути порадницею. Не можеш. От хіба що дядечко? А ще Річард Галін. Усі мої сімнадцять років я прожила поруч з ними.

Входять Ягафар і Річард Галін. У Ягафара під пахвою ведмежа.

Ягафар. А ось і ми повернулися... (*Показує на ведмежатко*).

Айгуль. Це ж дитинча Тийнак...

Ягафар. Воно, воно саме. На, Річард, віднеси в дім.

Айгуль. Заблудле ведмежатко повернулося, а я повинна виїхати...

Ягафар. Страйвай! Страйвай! Як виїхати? Куди?

Зульхабіра (*нервово*). Так, я хочу звати свою дочку. Навіть пташка збирає пташенят своїх під одне крило.

Ягафар. Чому ж ти, сестро, зразу про це не сказала? (*Розводячи руками*). Як грім з ясного неба.

Зульхабіра. Тринадцять років чекала, тринадцять років поривалася сюди. Зрозумій, Ягафар: я — мати! Айгуль — первісток мій! Терзань моїх і страждань вистачило б на три життя з лихвою. Сил більше нема! Без Айгуль жити не зможу!

Ягафар. А я? Лишусь один-однісінський. Навіщо ж я жив тоді? Заради чого? Нога в мене, правда, дерев'яна, але ж деревом серця не заміниш.

Річард. А я? А як же я?..

Зульхабіра (*до Ягафара*). Брате мій єдиний, ріднесенький ти мій, легше на плаху піти, ніж отак сперечатись. Ти сильний і розумний. Благаю тебе: не треба цієї суперечки. Поклик крові сильніший від розуму. На моєму боці право матері.

Ягафар (*спокійно*). Не з тих я, сестро, хто здатний на позови. Можеш не рахуватися з моєю долею, не брати її до уваги, але є ще право батьківщини. Вона також мати.

Зульхабіра. Ій вистачає дочок і без Айгуль...

Пауза.

Ягафар. Тоді хай вирішує сама Айгуль. Вона вже доросла...

Айгуль (*до Ягафара*). Ти, дядечку, правий: я повинна сама все вирішувати, сама. (*До Зульхабіри, що стоїть, затуливши обличчя долонями*). Ти не плач, мамочко, я не можу більше жити нарізно з тобою. (*До Ягафара*). Прости, дядечку, прости!

Світло гасне.

Картина п'ята

Світає. Співають птахи. Стороння Людина в ореолі світла. З вікна будинку ледь пробивається слабкий жовтоватий промінь.

Стороння Людина. Прокидаються птахи. Тиша навколо. Це найцнотливіша пора ночі. Кажуть, що передранкові сни найсолідніші. Світанковою зорею зайнявся новий день. Хтось чекає його з нетерпінням. Поспішає жити. Нема коли оглянутися йому назад. А я вважаю, що світло народжується в пітьмі. Правий той, чиї думки спрямовані в майбутнє, а душа зберігає вірність минулому... З пісні слова не викинеш... (*Виходить*).

Тъмяно освітлена кімната всередині будинку. Ягафар сидить за столом. Ябагаєв стоїть біля дверей. Айгуль, закутавшись у ковдру, сидить на ліжку.

Ягафар. Втретє повторюю: сідай, громадянине Ябагаєв!

Ябагаєв. Можна сісти, а можна й постоїти.

Ягафар. Сідай!

Ябагаєв (*сідаючи*). Про себе, мабуть, думаєш: «Звідки взялася ця нечиста сила?»

Ягафар. Не помилився...

Айгуль (*до Ягафара*). Я маю тобі дещо хороше розповісти про Кадиряна-агая.

Ягафар. Зажди. Одного разу ти спитала: «Хто він?» От я й розбудив тебе, щоб дати відповідь на твоє запитання. Сиди й слухай!

Ябагаєв (*до Ягафара*). Я шукаю цієї зустрічі з давоєнної пори, з того самого року, коли тебе випустили. Ти зумів довести свою

невинуватість. Багато разів писав я тобі, але листи незмінно поверталися.

Я га фар. Я не мав бажання їх читати. Ти вже не існував для мене. Примари гинуть від світла.

Я ба га єв. На жаль, не тільки на твоє, а й на моє власне невдоволення, я поки що живий.

Я га фар. Сподіваюсь, ти з'явився не для того, щоб я тебе пожалів.

Я ба га єв. Найвність притаманна дітям.

Я га фар. Тоді чого ж ти від мене хочеш?

Я ба га єв. Прощення! Відпущення гріхів... Каюсь! Прости! Вір не вір, а стільки років не живу, а мучуся!

Я га фар. Запродав душу дияволу, а потім з роками схаменувся. Прости, мовляв... Ач, як просто!

Я ба га єв. Гріх не в лісі ходить, а поміж людей. Я був причетний до того, від чого розбилося твоє життя. Причетний своїм мовчанням, непротивленням злу... Ти невдовзі втратив дружину і єдиного сина.

Я га фар. Бачу: хоч і з запізненням, але почав ти розуміти, що не завжди мовчання — золото.

Я ба га єв. Давно це зрозумів, тому й розшукував тебе.

Я га фар. Не я тобі потрібний, а спокій душевний. Його віднайти сподівається.

Я ба га єв. Проти цього не суперечу!

Я га фар. Загризла совість.

Я ба га єв. Зубів нема, а загризла.

Я га фар. І чорт на старості літ у монахи йде. Правду кажучи, я тебе попервах суворо

не судив. «Хіба він один такий?» — думав я. А потім скипів гнівом. Почав я розуміти, що ти став тоді третім між правдою і кривдою, між справедливістю і корисливістю. Став третім між «так» і «ні». Ох, оці треті!

Я багаєв. Що мені до інших «третіх»?! Ти зніми те, що навалилося на мене. Мою провину. Давай спочатку визначимо міру її тяжкості. Я ж не сказав тоді «винний»!

Я гафар. А хіба ти сказав «не винний»?

Я багаєв. Не сказав, промовчав.

Айгуль (*схоплюється*). Це ви промовчали про безневинність обмовленого? Не застутилися за нього?

Я багаєв (*гірко*). Промовчав. Не застутився.

Айгуль (*згадавши Ільдара*). Ех ви! А я думала...

Я гафар (*до Айгуль, суворо*). Зараз же шмигони у свій барліг, ведмежа.

Я багаєв. Я розкаявся! Я прокляв самого себе і своє життя, що стало для мене тягарем. З тих пір я до зла непричетний.

Я гафар. А до добра?

Я багаєв. І добра не творив. Спустів я, мов дім, у якому погостювала чума. (*Вказує на груди*). Все отут згоріло, все чорнісінько... Зглянься, Ягафар! Змилуйся! Пусти душу на покаяння...

Я гафар. Страйвай! Дай зібратися з думками.

Я багаєв. Не думай! Розум у тебе холодний. Ти у серця спитай, у серця. Серце того, хто страждав, милосердніше від серця, яке не знало печалі. Прости мене, Ягафар Мурат-

шин. (*Стає перед ним навколошки*). Дай свободу духу моєму. Прояви великодушність переможця. Дозволь спокійно покинути цей світ, коли настане моя година. Заклинаю тебе сльозами, що течуть по білій бороді моїй. Створи благо! Доля принесе тобі винагороду. Я тепер вірю і в гріх, і в кару. Відпусти гріх мій, тоді я піду завтра ж (*помічає світло зорі*), тобто сьогодні.

Я га ф а р. Встань! Дивитися бридко!

Я ба га є в (*оглядаючи себе*). Мабуть, що так! Напевно так!

Я га ф а р. Қажу ж тобі: встань!

Я ба га є в (*повільно підводячись*). Встаю! Встаю! Суглоби скриплять. Старість!

Я га ф а р. Ось що, Қадирян Ябагаєв, я не православний піп, щоб відпускати гріхи твої. Іди з богом!

Я ба га є в (*злякано*). Просто ось так? З чим прийшов, з тим і пішов?

Я га ф а р (*примирливо*). Про мене більше не думай!

Я ба га є в. Як то «не думай»? Невже нічого не змінилося від нашої зустрічі?

Я га ф а р. Вважай, що змінилося. І я постараюсь забути про тебе начисто.

Я ба га є в. Значить, прощаєш? Милуєш?

Я га ф а р. Розумій, як тобі потрібно. (*Відмahuється*).

Я ба га є в (*простяг руки вперед, поривається до нього, потім зупиняється*). Розумію, розумію, саме так і розумію, що прощаєш. Спасибі тобі! Довічне тобі спасибі...

Я га ф а р (*не підводячи голови*). Прощавай!

Я ба га є в. Прощай, Ягафар! Тепер я сам

хазяїн свого нещасного життя. (*Задкує до дверей, зупиняється, звертаючись до Айгуль*). Ось який він, світ, дочко.

Айгуль. Весь світ? Увесь, увесь?

Ягафар (*до Ябагаєва*). Самі гріхи творимо, потім про світ говоримо. Ну до чого тут світ?

Ябагаєв зупиняється біля дверей. З двору підходить Піккіо і, просунувши у вікно голову, слухає кінець розмови. Його не помічають.

Ябагаєв. Ми більше не побачимось на цьому світі, Ягафар. Постараюсь не попадатися тобі на очі. Якщо не розгніваю, дозволь запитати?

Ягафар. Питай.

Ябагаєв. Як спеціаліст сільського господарства, ти тоді обіймав високу, відповідальну посаду...

Ягафар. Далі що?

Ябагаєв. Був комуністом...

Ягафар. Був комуністом!

Ябагаєв. За віщо скривдили тебе, незаслужено скривдили? Притиснули за що? Був би ты простим колгоспником і не перебував у партії, гроза обійшла б тебе стороною.

Ягафар. Може, й обійшла б. До чого мова твоя, не второпаю?

Ябагаєв. Коли повернувся після виправдання, як мені стало відомо, запросили тебе на колишнє місце роботи, ти не пішов. Це ще зрозуміти не важко.

Ягафар. Брехати не буду. Не пішов тому, що образи не міг забути. Ось сюди на пасічника пішов.

Ябагаєв. А в партії поновився і про образу не згадав...

Ягафар. Ти щось, Ябагаєв, не те мелеш! (*Різко підводиться*). Відповідальна посада і звання комуніста — це не одне й те саме. Запам'ятай: не одне й те саме. Для мене бути комуністом — найвища посада на землі! Все інше приходить і проходить. Я задоволений з того, до чого маю причетність у цьому житті. Цілком задоволений!

Ябагаєв. А в мене тут (*показує на серце*) нічого не просвітліло. Нічого. Але мені однаково. Спасибі тобі! Прощай! (*До Айгуль*). І ти прощай, дівчино!

Айгуль. Прощайте. (*Про себе*). Є в цій людині щось хороше і водночас жалюгідне... Шо ж буде з ним тепер? Що?

Ябагаєв виходить.

Піккіо (*через вікно*). Пробачте, синьйор Муратшин, проти своєї волі я почув вашу розмову...

Ягафар. Коли підслухували, значить, почули... У дня є очі, у ночі — вуха...

Піккіо. Згадували ви невеселі часи. Особа... Культ...

Ягафар. То ви обізнані, пане Піккіо?

Піккіо. Ми живемо на одній планеті. О, якби ви читали те, що писали раніше про Росію наші газети, слухали б те, що повідомляло радіо, ваше волосся стало б дубом. Ми віримо лише наполовину, але все одно дуже сильно жаліли вас...

Ягафар. Дуже сильно?

Піккіо. Так, синьйор. Добре, що ви ще зосталися живий.

Ягафар (*іронічно*). Щиро дякую вам, синьйор.

Піккіо. Ми, італійці, народ сентиментальний. Ми завжди всіх жаліємо...

Ягафар (*ставши перед Піккіо*). Ось що, синьйор Піккіо, ви мій гість і, крім того, шуряк. Ваше місце на покутті дому — поки ви мій гість. Прошу вибачити мені, я простий селянин, а не дипломат, лукавих тонкощів не навчений. Скажу вам без вагання, прямо: не совайте пальці в наші старі рани. Ні порожня цікавість, ні показне співчуття хай не виходять за рамки правил пристойності. Все наше — це наше, синьйор: і культ особи, і горе, і слава, все — від малого до великого — наше! Ось так! Прийміть мое запевнення у щирій до вас повазі, а також пробачте за деяку різкість... Ідіть укрийтеся ведмежою шкурою і поспіть. Ще рано.

Піккіо. Я не хотів вас образити, Ягафар Муратшин. Свята мадонна свідок: я ніяк не гадав, що завдам вам прикрощів. Прошу прощення, прошу прощення!

Ягафар. Забудемо цей інцидент.

Піккіо (*бажаючи перемінити розмову*). Учора на подвір'ї я бачив маленьке ведмежатко. Ось таке! Кумедне! Качається, як по арені. Воно що?..

Ягафар. Воно не продається...

Піккіо. Ні, ні! Ви неправильно зрозуміли! Я не хочу його купувати.

Ягафар. І не дарується!

Піккіо. Ви мене не зрозуміли. Я, мабуть, знову не так висловив свою голову...

Ягафар. Я зрозумів вас. Це ведмежа

тепер член нашої сім'ї, а членів сім'ї ми не про-
даємо і не даруємо... Звичай є звичай!

Світло гасне.

Картина шоста

Подвір'я перед будинком. На одному із стовпів під навісом висить рушниця Ільдара з патронташем. Наближається полудень. На сцені Ябагаєв і Річард.

Ябагаєв. На схилі віку відчув бажання навчитися стріляти з рушниці. Може, пробудилась у мене пристрасть предків-мисливців?

Річард. Скоро почнемо полювати на качок. Наближення тяги дає про себе знати.

Ябагаєв. Виходить, що так. Соромно признатися, але я зродувіку в руках зброї не тримав.

Річард. Аби тільки бажання, Кадирян-агай. Я навчу, премудрість невелика. А ось і рушниця! (*Знімає рушницю разом з патронташем.*) Це двостволка центрального бою, а в цьому поясі — патрони до неї.

Ябагаєв (*бере з його рук рушницю, потримавши, повертає*). А вона важкенька...

Річард. Чи є потреба пояснювати вам конструкцію рушниці?

Ябагаєв. Ні до чого. Ти навчи мене найголовнішого: як заряджати, прицілюватись, стріляти.

Річард. Я вмить навчу вас. Відкрийте затвор. Ось так. (*Показує*). Сюди вкладіть патрон. (*Здивовано*). Тут, виявляється, в одному стволі вже є патрон. Поки що виймемо. Рушницю тримають ось так. (*Показує*). Приці-

люючись, треба старатися, щоб мушка — ось оця штучка — була якраз посередині прорізу прицілу і на рівні його країв. Мушку підводите під центр мішені і плавно спускаєте курок. Зрозуміло?

Я ба га є в. Натиснути на курок?

Р і ч а р д. Повільно, не поспішаючи... Якщо стріляєте на далеку відстань...

Я ба га є в. На далеку, синку, я вже запізнився стріляти... (*Бере кулю*). Виходить, оця штука в силі звалити людину?

Р і ч а р д. І слона звалить!

Я ба га є в. На! Повісь на місце!

Р і ч а р д. Зарядженою рушницею тримати не годиться...

Я ба га є в. Залиш, як було... Ти ж не хазяїн рушниці...

Р і ч а р д (*вішаючи рушницю*). Не хазяїн... Гаразд, нехай висить, як висіла. Полювання почнеться, я дам вам знати, разом підемо...

Я ба га є в. Неодмінно... Спасибі тобі! (*Ляскає його по спині*). Ти хороший хлопець!

Р і ч а р д. Ой!

Я ба га є в (*злякано*). Боляче?

Р і ч а р д. Ребро, що зламане було, ще болить...

Я ба га є в. Пробач, забув я...

З будинку виходить Айгуль.

А й г у л ь. Річард Галін! Де ти пропадав цілісінських три дні, я занудьгувала за тобою...

Річард кидається до Айгуль. Ябагаєв, скрадаючись, знімає рушницю і виходить.

Р і ч а р д. Ти, певно, жартуєш?

Айгуль. Ні, правда, скучила. Чому ти не приходив?

Річард. Позавчора по мене приїхали з лікарні. Сьогодні я здійснив другу втечу...

Айгуль. Тобі личить бути пораненим, Річард Галін. Ти достойний своїх ран. Таке трапляється не з кожним... Чого ти на мене так дивишся?

Річард. О, якби ти подивилася на себе моїми очима!

Айгуль. Що б тоді сталося?

Річард. Ти б не тямила себе від захоплення...

Айгуль (*сміється*). Нехай твої очі будуть зажди з тобою.

Річард (*замислено, обнявши зламану руку*). У лікарні я плакав...

Айгуль. Чого?

Річард. Від самотності і від думки про самотність...

Айгуль (*присівши на колоду перед Річардом*). Знаєш, я прочитала «Зошит Айгуль». Від початку до кінця... Кілька разів.

Річард. Дуже сміялась?

Айгуль. Спершу здалося забавним таке ставлення до моєї персони, а потім мені стало сумно і навіть трохи лячно.

Річард. Це правда?

Айгуль (*киває головою*). Угу!

Я б хотів дзюрчати знову й знову
Гомінким струмочком поміж трав,
День і ніч я б вів про тебе мову,
Ніжки б твої палко цілавав!

Ох, запало в душу нетерпіння!..
Серце то співає, то щемить...

Мій девіз — не тління, а горіння!

Я горю тобою кожну мить!

Річард. Напам'ять вивчила?

Айгуль. Так, Річард Галін, я тебе вивчила напам'ять. А що ти робитимеш із «Зошитом Айгуль»?

Річард. Носитиму в сумці, мабуть...

Айгуль. Подаруй мені його, Річард. Я повезу його в Італію. Сторінки твого зошита будуть мені нагадувати про тебе, про дядечка, про це добре дерево, про гори, ліс і про все, що відбивалося в моїх очах.

Річард. Коли від'їжджаєте?

Айгуль. Сьогодні.

Річард. Сьогодні? Ти б могла поїхати, не попрощавши зі мною?

Айгуль. Я б розшукала тебе.

Річард. Перша частина «Зошита Айгуль» на цьому скінчилася. Візьми її — вона твоя. Одне до тебе прохання: коли забудеш про мене, спали цього зошита. Я не хочу, щоб він покрився пилом чужини.

Айгуль. Жодної порошинки не впаде на нього, навіть якщо сама я буду валитися в пілюці.

Річард. Дідько з ним, із зошитом, аби з тобою не трапилось нічого поганого.

Айгуль (*стає перед Річардом навколошки, як у першій картині*). З тих пір, як ми стали на ноги, ми ходили по землі завжди поруч. Я за сімнадцять років завдавала тобі прикрошів багато разів, ти терпляче зносив мое кепкування. За все, за все прошу у тебе сьогодні пробачення, Річард. Перед розлукою хочеться сказати тобі якісь незвичайні слова,

такі, щоб тільки ти споминав їх, думаючи про мене...

Річард. Скажи одне лише слово... Одне, єдине...

Айгуль. Якби ти знов, як важко мені, як сумно і страшно. У мене неначе два серця: в одному — надія, а в другому — відчай. Ах, Річард, ніколи мені не було так тривожно.

Річард. Не їдь, Айгуль! Що в тебе там, на чужині?

Айгуль. Там у мене буде мати. Мати — це цілий світ. Я втомилася тужити за нею в розлуці.

Річард. А я все одно колись поверну тебе додому. Все одно поверну!

Айгуль. А поки що попрощаємось, мій терпеливий друже. Може, побачимось, а може, й ні... Побачимось чи ні? Що чекає на нас — давай поворожимо!

Річард. Як?

Айгуль. Як у дитинстві, на камінчиках.

Річард. Я не вірю ворожінням... Але, якщо ти хочеш, давай поворожимо.

Айгуль. Коли вгадаєш, у якій руці камінчик — побачимось, не вгадаєш — значить, не судилося. (*Обидві руки тримає за спину. В одну з них ховає камінчик, потім простягає руку перед Річардом*). В якій руці?

Річард (ніжно опускаючи свою долоню на руку Айгуль). У цій!

Айгуль (відкриваючи кулачок). Ні! Не вгадав!

Річард. Давай ще раз!

Айгуль. Давай! (*Всі рухи повторюються знову*). В якій руці?

Річард. У лівій!

Айгуль (*відкриваючи долоню*). Знову не вгадав. Кепські наші справи.

Річард. Давай до трьох разів! Найвірніше — це третій раз!

Айгуль (*сумно*). Гаразд, хай буде потвоєму. В якій руці?

Річард (*вагаючись*). Хай не тремтять твої руки.

Айгуль. Ах, Річард, знову не вгадав! Даремно старався.

Річард. А я не вірю! Не вірю ворожінням, чаклунству, шаманству, прикметам. Я вірю лише самому собі. Якщо ти навіть полетиш на іншу планету, — все одно знайду. Чуєш, знайду! Адреса твоя у моєму серці: Італ'яно, Мілано... Мілано, Італ'яно. (*Мало не плачуши, вибігає в напрямі гір*).

Айгуль (*дивиться на камінь, що лежить на її долоні*). Камінь — розлучник! Недобрий камінь! Злий камінь! (*Жбурляє його*).

Входять Заліфа і Мінлекай. Одягнені вони просто, але красиво.

Мінлекай (*продовжуючи розмову, яку, очевидно, жінки вели в дорозі*). Як тільки побачу цю Чорну скелю, під котрою він обіймав мене, душа завмирає...

Заліфа. Що було, те спливло... Скільки про мед не говори, солодко в роті не буде.

Мінлекай. Серце лишається там, де щасливе було.

Заліфа (*до Айгуль*). Добриденъ, донечко! Чого це ти похнюпилася? Образив хто чи захворіла?

Айгуль. Ні, я здорова. Просто сумно стало перед від'їздом. Адже ми сьогодні відбуваємо.

Заліфа. Чи далеко?

Айгуль. До Італії.

Мінлекай. І надовго?

Айгуль. Назовсім.

Мінлекай. Назовсім? А що тобі там «назовсім» робити? Отаке вигадала! І куди тільки дивиться цей бевзень з дерев'яною ногою?

Заліфа (*до Мінлекай*). Ти не дуже розходчися. Посох посланця — терпіння!

Мінлекай (*до Заліфи*). Після того як сяйнула блискавка, грому нічого боятися. (*До Айгуль*). Усе життя не будеш триматися материної спідниці. Куди підеш там, з ким слово мовиш? Їхня вулиця буде для тебе гіршою від лісу дрімучого. Думала ти про це?

Айгуль. Ні!

Мінлекай. Тоді йди подумай! А матері скажи, хай вийде до нас.

Айгуль (*про себе*). Якими вони стали причепами. (*Виходить у дім*).

Заліфа. Не будь схожою на ведмедя, що гне дугу. Хто сіє колючки, винограду не збирає.

Мінлекай. Ліпше ти розмову почни, бо я ще такого набалакаю, що все діло зіпсую.

З будинку виходить Зульхабіра.

Зульхабіра (*розгублено*). Спасибі, що зайшли. Здрастуйте!

Жінки вітаються, схиливши голови.

Заліфа. Здрастуй, Зульхабіра!

Мінлекай. Як здоров'я?

Зульхабіра. Дякую. Все гаразд!

Заліфа. Чули ми, що збираєшся їхати.
Чого ж так скоро? Погостювала б ще...

Зульхабіра. Пора...

Заліфа. З усіх семи твоїх колишніх по-
друг прийшли ми сюди як посланниці.

Зульхабіра. Я знала, що ви прийдете
попрощатися. Адже не чужі, хвалити бога.
Поїду зі спокійною душою.

Мінлекай. Маємо до тебе слово одне: от
би на ньому поладнати.

Зульхабіра. Розумію. Посланниці вис-
тавляють умову. Що ж, викладайте.

Заліфа. Наша умова більше схожа на
прохання, на заклинання...

Зульхабіра (*посміхаючись*). А може, на
ультиматум?

Заліфа. Навіщо такі слова говорити?
Благаємо: не їдь, залишся, не кидай землі
рідної...

Мінлекай. Хто давнє пом'яне, той лиха
не мине. Ні від кого не почуєш докору.

Заліфа. Усі твої сім подруг просимо:
залишся!

Зульхабіра. Хороші ви мої, не владна-
я зробити цього. Камінь, що зірвався з вер-
шини, не вертається під хмари. Немає в мене
зворотної дороги. Там у мене двоє дітей, чо-
ловік, дім, тринадцять років життя.

Мінлекай. Але ж ти приїхала, значить,
потягло на вершину...

Зульхабіра. Приїхала. А що зустріла?
Вашу неприязнь, вашу підозрілість, навіть
ненависть вашу...

Мінлекай. Дітей своїх, італійця свого перевозь сюди. Для всіх місця і хліба вистачить. Тоді й неприязні буде кінець.

Зульхабіра. Ставити мені такі умови— безсердечно. Я не хмарина, щоб метлятися між небом і землею. Людина я. Не хочете полюдському проститися, поїду неприкаяною, проклятою вами, але поїду. Воля моя, і ніхто мені не укажчик.

Заліфа (*ніби нічого не знаючи*). А як же Айгуль?

Зульхабіра. Дочка моя їде зі мною.

Мінлекай (*втративши витримку*). А це ми ще побачимо...

Зульхабіра. Не смієш. Дитина моя, а не колгоспна.

Заліфа. Каченяті-сироті матір'ю стала не та курка, що знесла яйце, а та курка, що вилупила пташеня. Не ти хазяйка над Айгуль, а Ягафар.

Зульхабіра. Шкільні уроки забула: «Людина сама собі хазяїн».

Заліфа. З усіх уроків ти, мабуть, лише це й запам'ятала.

На подвір'я входить Ягафар.

Ягафар. Здрастуйте, жінки. Прийшли проводжати гостей? Добре, дуже добре.

Мінлекай. І проводжати і не проводжати.

Ягафар. А то ж як? Будь ласка, розтлумач!

Мінлекай. А ти, вусатий лопух, очі протор би. Айгуль на край світу вивозять, а ти мовчиш, гаспид!

Ягафар. Не бушуй! Доброчесність—найліпша окраса жінки. Дівчина сама вирішила їхати.

Мінлекай. Що вона може вирішити? Вітер в її голові гуляє, он як на тій горі...

З будинку виходить Айгуль і чує останні слова Мінлекай.

Зульхабіра. Ніхто не має права розлучати дитину з матір'ю. Немає ні в кого таких прав, таких законів.

Заліфа (*поклавши руку на серце*). Наш закон тут!

Зульхабіра. То не закон, а узаконена звичка совати носа, куди не просять...

Айгуль. Припиніть цю суперечку. Я вирішу сама. Так, сама!

Мінлекай. І що ж ти вирішила, дурненька?

Айгуль. Я вирішила не розлучатися з мамою.

Заліфа (*підійшовши до Айгуль*). Схаменіся! Що буде там з тобою? Ким станеш ти?

Айгуль. Буду Айгуль. Людина може залишатися сама собою, де б вона не жила. Ви не гнівайтесь, тьотю Заліфа! Давайте попрощаємося по-хорошому, як годиться близьким людям.

Мінлекай. Ми тебе не відпустимо, Айгуль. Усімох вийдемо на дорогу і ляжемо перед автомобілем твоєї матері. Досить нам її горя. Ти думаєш, твоя мати щаслива? Без батьківщини не буває щастя. Сама потім будеш нам дякувати. (*До Заліфи*). Ходімо, Заліфа!

Плачуши, схлипуючи, виходять.

Зульхабіра. Ну ѿзвичай! Це ж дикунство — втручатися в чуже життя. Яка безтактність. Боже, які для мене тепер чужі їхні вчинки і поняття! Адже я не лізу в їхнє особисте життя. Не попрікаю за дітей, що народилися бозна від кого.

Ягафар. Зульхабіра, дорога сестро моя, вони не безгрішні, але душою я на їхньому боці... (*Йде, махнувши рукою і витираючи сльозу*).

Айгуль (кидається до нього, повисає на його руці). Дядечку, любий дядечку! Не сердитесь на мене. Я хочу, щоб у мене була мама. (*Виходить разом з Ягафаром*).

Зульхабіра (довго стоїть у мовчазному роздумі). Іхати! Негайно іхати! Кожен правий по-своєму і ніхто не винен. Але чому я повинна поїхати ображеною і скривдженою? Навіть брат мій, єдиний брат, виправдовує колективне втручання в мою долю, в долю моєї дочки. Чи це морально? Іхати! Швидше іхати!

З двома чемоданами входить Піккіо.

Піккіо. Значить, арівідерчі, Кусербай! Привіт, Мілано! Синьйор Ягафар сказав, що скоро приїде авто. Треба виносити речі.

Зульхабіра. Так, так! Час іхати!

Піккіо. Ти знову перехвилювалася, моя мадонна! У дорозі я тебе втішу, наспівуючи неаполітанських пісень. (*Співає без слів*).

Зульхабіра. Ах, Карло, наївна ти людина. Піснею можна розвіяти сум, але душевних ран не загоїш.

Піккіо. Навіть найчорніша хмара розвіється, коли прийде час, моя богине. Від сум-

ного до веселого — один крок. Замість одного скарбу Карло Піккіо везе з собою цілих два! Ну ѿ Піккіо, молодець мужчина!

Входить Айгуль з клуночком у руці. Опускає свій клуночок на землю поруч з чемоданами. Стоїть похнювившись.

Зульхабіра. Благаю тебе, Карло, не афішуй своєї радості! Радій про себе, ти хіба не бачиш, що всі інші мають настрій, наче на похороні?

Піккіо. Розумію, розумію. Якщо твій сусіда сліпий, то ѿ сам заплющ одне око.

Зульхабіра. Заплющ, заплющ!

Піккіо. Скоряюся! Твоя воля для мене закон! Але коли я думаю, що Айгуль красою своєю зачарує весь Мілан, я не можу заплющити ні одного ока. (*Пробує примружити то одне, то друге око*). Ні, не виходить. Айгуль — безцінне створіння! Такого скарбу не мав навіть Гай Юлій Цезар. Чарівність її дорожча, ніж мільйон, ніж десять мільйонів, ніж сто мільйонів.

Зульхабіра. О господи, що ти говориш, Карло? Що за звичка — всьому давати ціну? Навіть людині, навіть дитині?

Піккіо. Ти несправедлива, мій ангел, адже в Країні Рад також вважають, що найціннішим капіталом є людина. Ах, скільки голів запаморочиться, коли Айгуль приїде до Мілана. Італійці вміють цінувати жіночу вроду.

Айгуль (*обурено*). Ви що, синьйор Піккіо, хочете відвезти мене до Італії і там пропрати? Мамо, що цей пан придумав?

Зульхабіра і Піккіо зніяковіли й розгубилися.

Піккіо. Продати? Боронь боже! Італія—не дика країна, синьйорито. Ви прекрасні, мов місячна квітка, і, домагаючись вашої руки, впадуть перед вами на коліна сини мільйонерів. Ви будете владарювати ними, і за вами завжди буде останнє слово.

Зульхабіра. Досить, Карло! Вгамуй свою фантазію.

Піккіо. Гуси врятували Рим, а Єлена Прекрасна занапастила Трою. Ви, синьйорито, станете найбагатшою і найзнатнішою жінкою в Мілані, а може, й в усій Італії. Про це ми потурбуємося з вашою мамою. Чи вас не влаштовує така перспектива?

Айгуль. Ні.

Зульхабіра. Не слухай його, Айгуль! Він схибнувся на уявних мільйонах.

Айгуль. Я не знаю, хто на чому схибнувся, але мені страшно. Я боюся! Ой, як боюся чогось!

Піккіо. Що за дивні люди! Роблять подарунок, а самі подарунка не беруть. Бідні, а бояться знайти золото.

Зульхабіра. Карло!

Айгуль. Неправда! Ми не бідні! У цьому клуночку більше багатства, ніж у ваших чемоданах. (*Бере свого клуночка, ставить його на поріг будинку.*)

Зульхабіра. Заспокойся, донечко! Все, що сказав Карло, просто казна-що. Він звик удаватися в химери.

Айгуль. Ні, синьйор Піккіо говорить те, що думає. Він не сказав неправди.

Піккіо. Карло Піккіо ніколи не говорить неправди.

Айгуль. Що на мене чекає, мамо? Що ж буде зі мною?

Зульхабіра. Буде, що судилося. Ти не бійся, нічого поганого не станеться...

Тримаючи в руках згорнуту ведмежу шкуру і лук зі стрілами, з будинку виходить Ягафар.

Айгуль. Ні, ні! Я не сліпе ведмежа, щоб могли мене вивезти в мішку для чиєсь потіхи. Синьор Піккіо відкрив мені очі. Я вдячна йому. Нікуди я не поїду, нікуди!

Зульхабіра. О боже! Яке безглуздя! Дитя мое, донечко, не вбивай надії моєї!

Айгуль. Прости, мамочко! Виявляється, я обманула і тебе, і себе.

Зульхабіра. Відчувало мое серце! (*Тре долонею груди*). Кривавий клубок сумнівів увесь час не покидав мою душу. Колись він задушить мене — цей клубок. (*До Айгуль*). Умовляти тебе я не маю права, благати тебе — більше немає сил. Мабуть, така вже моя проклята доля. (*Сідає на чемодан і, закривши обличчя руками, плаче*).

Айгуль підходить до матері, пестить її.

Піккіо. Здійнявся вітер — став паруси...

З боку Чорної скелі лунає постріл. Усі здригаються.

Ягафар. Знову хтось стріляв.

Піккіо (*з іронією*). Урочистий салют на честь нашого від'їзду. Караван вирушає в путь.

Вбігає Річард. В руках у нього рушниця.

Річард. Біда! Страшна біда! Кадирян Ябагаєв!

Ягафар. Що?!

Річард. На вершині Чорної скелі вистрілив собі в серце.

Ягафар. А куди ж ти дивився?

Річард. Я побачив, коли постріл уже прошумав.

Айгуль. Бідолашний старий. Я не встигла сказати ѹому жодного доброго слова.

Ягафар. Чия рушниця?

Річард. Того, хто вбив ведмедицю. За три тижні дві смерті вирвалися з цих стволів. Будь проклята рушниця і хазяїн її! (*Відкидає рушницю*).

Зульхабіра (*сидить на чемодані*). Старий знайшов відповідь на все, що його мучило. Поставив крапку. У покійників нема пороків, у правди нема вини... Іхати звідси, їхати... Тихо, безмовно, згорнувшись у клубок... Як не їдь, від долі своєї далеко не заїдеш! Один кінець клубка залишиться тут. Донечко! Ой! Немає сили!

Лунає автомобільний гудок. Сигнал повторюється.

Піkkіo. За нами.

Зульхабіра. Так, пора! (*Підводиться, оглядається навколо*). Може, більше й не побачимось! Прощайте! Не згадуйте лихом! За все заплачено кров'ю, мукою, слезами, сповна заплачено, сповна! Каятися нема в чому! Таке життя! Якщо винна, то не тільки я, а й війна винна. Прощайте.

Чоловіки виносять решту речей. Айгуль обіймає матір. Повільно і сумно всі покидають подвір'я. З'являється

Стороння Людина.

Стороння Людина. Мертві сорому не

відають і нікуди не поспішають. Кадирян Ябагаєв підожде. Його ще прийме земля, а подорожан кличе дорога. Через близьке пізнається далеке, через темряву пізнається світло. Усі чогось шукають, одні знаходять, інші втрачають. А буває й так, що, знаходячи, втрачають, а втрачаючи — знаходять... Знаходять себе... Так, так, себе! Це куди цінніше, ніж знайти скарб! Айгуль шукала свою матір. Знайшла її і знову втратила. Чим обернеться ця втрата — щастям чи бідою? Не знаю, не відаю, не хочу вірити, що печаль обернеться в радість. Я не брав участі в подіях. Нікого не примушував плакати, нікого не втішав. Не моя це влада. Вітри дмуть не так, як того хотить кораблі. Я Стороння Людина. Ви спитаєте, чого ж я вийшов зараз? Просто так. Хотів нагадати вам, що я живий і здоровий. Прощавайте! Я йду далі! (Зникає).

Озираючись, вбігає Айгуль. За нею — Річард.

Айгуль (*обернувшись*). Мамо, люба моя мамо, я дивитимусь тобі вслід з вершини гори. Звідти видно далеко-далеко. Ти оглянешся і теж побачиш мене, бо я стоятиму під хмарами. (*Пробігає по сцені*).

Світло гасне і знову спалахує. Вершина гори, як у пролозі. Айгуль і Річард.

Айгуль (*махає рукою*). Прощай, мамо! Невже ти поїхала назавжди? Прощай! За ці дні я ніби подорослішала на кілька років. Мені сумно, що ти ідеш. Мені так жаль тебе, мамочко. Любая, славна, бідолашна моя! Як знесеш ти все? Знайди в собі сили...

Річард. Доїхали до Ташмуруна.

Айгуль. Ой, коли б край землі був у цьому Ташмуруні. Ринулася б з гори, побігла і кинулась би на шию матері. Ось проїхали і Ташмурун, зникли, розтанули в імлі. Прощай, мамо! Прощай, моя найкраща мамо на світі! Не плач за мною, моя люба! (*Плаче*).

Річард. Ти плачеш?

Айгуль. Плачу! А як же не плакати?

Річард. Немає порядку на цій землі.

Айгуль. Треба, щоб він був. Повинен бути...

Річард. Не плач!

Айгуль. Не можу! Я плачу за всім одразу. Ale знаєш, Річард, крізь сльози я бачу райдугу. Вона золотим мостом повисла від горизонту до горизонту. Давай підемо по цьому мосту. Піднімемось високо-високо. I будемо йти, вірячи й сподіваючись... Тож підемо, Річард Галін. Підемо, щоб ніколи не довелось повернатися і просити пробачення у минуло-го. Ніколи!

Світло гасне.

Завіса

Мустай Карим
СТРАНА АИГУЛЬ

(На украинском языке)

Редактор П. П. Перепелиця

Художник Д. Д. Грибов

Художній редактор П. Х. Андрощук

Технічний редактор Н. Г. Орлова

Коректор О. А. Пашковська

8—Б3—27 1970 р. Здано на виробництво 9/XI 1970 р.
Підписано до друку 6/I 1971 р. Формат 70×90¹/₃₂.
Папір друк. № 1. Фіз. друк. арк. 2,75. Умовн. друк.
арк. 3,2. Облік.-вид. арк. 3,02. Зам. 1262. Тираж
1250. Ціна 15 коп.

Видавництво «Мистецтво», Київ, Свердлова, 19.
Книжкова фабрика «Жовтень» Комітету по пресі
при Раді Міністрів УРСР. Київ, Артема, 23а.

A 180393

15 коп.

Министерство